

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

LYMBUS 2016

Tartalom

- 7 FARKAS FLÓRA
Leonhard Huntpichler: *Epistola ad Dionysium cardinalem ac archiepiscopum Strigoniensem*
- 29 SZILÁGYI EMŐKE RITA
Oláh Miklós levele Lady Lisle-hez, Boleyn Anna udvarhölgyéhez
- 37 DOMOKOS GYÖRGY–MÁTYUS NORBERT
Antonio Mazza és Buda ostromáról írott jelentése
- 77 PALOTÁS GYÖRGY
Moderni temporis oratio ad Deum.
Verancsics Mihály 1566-os (?) törökellenes imádsága
- 83 HÁMORI NAGY ZSUZSANNA
Források Bethlen Gábor két francia diplomatájáról és uralkodása utolsó éveiről (1626–1633)
- 113 JENEY-TÓTH ANNAMÁRIA
Kolozsvár adózása az 1630-as években
- 163 BUBRYÁK ORSOLYA
Nyáry Krisztina hozománya. Források az Esterházy-kincstár kialakulásához
- 191 BUJTÁS LÁSZLÓ ZSIGMOND
Gyulai Ferenc és Donáth János bécsi követjárása – Újabb adalékok Apafi Mihály holland kapcsolataihoz (1687)
- 239 JANKOVICS JÓZSEF
Bethlen Miklós levelei Ferdinand Bonaventura Harrachnak, I. Lipótnak és ismeretlennek (1699–1703)
- 259 NAGY ANDOR
Thököly Imre epitáfiumai Joseph Trausch kéziratgyűjteményében

- 265 ZVARA EDINA
Trenk Frigyes magyar nyelvű kiadatlan politikai röpirata
- 283 VADERNA GÁBOR
Gróf Dessewffy József a sajtószabadságról és a cenzúráról
- 319 LIPTHAY ENDRE
Gróf Mikó Imre és felesége, Rhédey Mária grófnő levelezése
1848-ból
- 343 RÓZSAFALVI ZSUZSANNA
Schöpflin Aladár levelei Dutka Ákosnak
- 351 HAMERLI PETRA
Adalékok Rothermere revíziós kampányának fogadtatásához:
a sajtómágnás és Eduard Beneš levélváltása olasz szemmel
- 367 BUZA JÁNOS
Berlász Jenő gyászbeszéde dr. Kováts Ferenc egyetemi tanár
ravatalánál (Elhangzott 1956. november 13-án a Farkasréti
temetőben)
- 371 GILÁNYI MAGDOLNA
„Álmomban Mindszenty bíboros ténykedett...
én is ott voltam.” Bőle Kornél O. P. 1956-os naplója
- 387 SIMON ZSUZSANNA
Vita Az ember tragédiája falanszter-jelenetéről
az MTA Irodalomtörténeti Intézetében
- 429 K. LENGYEL ZSOLT
Műhelynapló egy bajorországi magyar hagyatékárban

Gyulai Ferenc és Donáth János bécsi követjárása –Újabb adalékok Apafi Mihály holland kapcsolataihoz (1687)¹

Bécs török szempontból sikertelen 1683-as ostroma után Apafi Mihály erdélyi fejedelem látva, hogy nemzetközi törökellenes szövetség van kialakulóban, arra törekedett, hogy megszerezze Európa protestáns hatalmainak támogatását ahhoz, hogy Erdély a török Magyarországról való kiűzése után kialakuló majdani európai erőterben is szuverén állam maradjon. Ennek érdekében Kolosvári István nagyenyedi professzort követségbe küldte Frigyes Vilmos brandenburgi választófejedelemhez, Hollandiába és Angliába.

Kolosvári hollandiai megbeszéléseiről csak saját beszámolóját ismerjük:² ez arról tanúskodik, hogy a legmagasabb szintű vezetőkkel tárgyalt. Egy újonnan előkerült, Hágából való távozása előtt keletkezett levele³ fényt vet arra, hogy Erdéllyel kapcsolatban milyen kérésekkel hagyta mögött a várost. Látogatásának meglett az eredménye, mivel a Staten-Generaal, a holland parlament 1686 márciusában olyan határozatot hozott, hogy bécsi követének, Gerard Hamel Bruyninxnak (1616–1691)⁴ olyan utasítást ad majd, hogy Erdély fejedelmét a bécsi udvarral folytatott tárgyalásában a lehető legjobban támogassa, minden tőle telhetőt tegyen meg annak érdekében, hogy Bécs ne hozzon a fejedelem és a protestáns vallás számára sérelmes rendeletet, és lehetőleg eszközölje ki, hogy a protestáns vallás szabad gyakorlásának lehetősége fennmaradjon.⁵ Az ebben foglaltak rövid távon azonban nem valósulhattak meg, mivel a holland követ hosszabb otthoni szabadsága miatt csak 1687 januárjában tért vissza állomáshelyére.

A 1686 júniusában kiadott Haller-féle diploma, majd ugyanazon év őszének Erdély számára kedvezőtlen eseményei a fejedelmet és környezetét arra késztették, hogy 1687-ben újabb kísérletet tegyenek arra, hogy Erdély szuverenitásának megőrzése érdekében megszerezzék a nyugat-európai protestáns államok támogatását. Míg Kolosvári útját a fejedelemség történetének e szakaszát taglaló feldolgozások⁶ közül néhány legalább

---

¹ A közlemény alapjául szolgáló hágai kutatásaimat 2010-ben és 2011-ben a Klebelsberg Kunó-ösztöndíj támogatása tette lehetővé. A latin szövegek regesztái Babcsányi Judit, Hajdú Attila és Latzkovits Miklós fordításai alapján készültek, nekik a latin szövegek problematikus részeinek átírásában nyújtott segítségükért is hálával tartozom. Külön köszönet illeti Latzkovits Miklóst és Henry Kammer LLM-et, akik a latin, illetve a holland szövegek számos helyének értelmezésében segítettek áldozatkészen.

² BUJTÁS, 2010, 78, 84–86.

³ Lásd az 1. sz. dokumentumot.

⁴ 1672-től Hollandia első állandó követe Bécsben.

⁵ BUJTÁS, 2010, 83–84.

⁶ JAKAB, 1874; EOE, 1895; DULDNER, 1896; EOE, 1896; SZÁDECZKY, 1901; DULDNER, 1902; R. VÁRKONYI, 1984; MAKKAJ-SZÁSZ, 1987.

megemlíti, illetve forrást közöl vele kapcsolatban⁷ addig az 1687-es év ilyen szempontból fehér foltnak számít, pedig – ami Hollandiát illeti – mind Magyarországon, mind Hollandiában jelentek már meg ezzel kapcsolatos források.

Így Szilágyi Sándor Alvinczi Péter okmánytárát közzétéve közölte Apafinak 1687 januárjának elején a holland parlamentnek, III. Vilmos (1650–1702) orániai hercegnek és a bécsi holland követnek írt levelét,⁸ Antal Géza és Johan Cornelis Hendrik de Pater pedig a bécsi holland követek jelentéseit közzétevő művében az 1687-es évet szinte teljes egészében az „erdélyi kérdés”-nek szentelték. A kötetből kiderül, hogy Apafi 1687 márciusában és augusztusában is levélben fordult segítségért Hollandiához országa fennmaradása és a vallásszabadság biztosítása érdekében, és az is, hogy Hamel Bruyninx többször írt Erdély ügyében országa vezető testületéhez, sőt a kérdésben határozatok is születtek.⁹

Mivel az Alvinczi-okmánytárban közzétett levelek még csak említés szintjén sem kerültek be az Erdélyi Országgyűlési Emlékek vonatkozó kötetébe,¹⁰ másrészt Szilágyi sem közölt minden, a tárgyat érintő, a marosvásárhelyi Teleki levéltárban található dokumentumot, harmadrészt a hollandiai kiadvány sem törekedett teljességre (például Apafi említett leveleit sem közölte), negyedrészt a téma a magyar szakirodalomban egy rövid említésen kívül¹¹ nem kapott figyelmet, célszerűnek látszott a kérdés teljes iratanyagát feltárni. A hollandiai és a magyarországi iratok szembesítése után az 1687-es év idevágó eseményeinek menetét már ismertettem,¹² e helyütt valamennyi, a témával kapcsolatos dokumentum közlésére vállalkozom.

Az iratok három jól elkülöníthető csoportra oszthatók. Az első és számunkra legfontosabb Apafinak a bécsi holland követhoz és vezető holland politikai személyiségekhez küldött, részben ismeretlen levelei, a Bécsbe küldött erdélyi követek, Donáth János előterjesztése és Gyulai Ferenc ismeretlen beadványa,¹³ és az 1687 októberében a fejedelmi tanács által Gyulai számára adott ismeretlen instrukció.¹⁴ A másik csoportot Hamel Bruyninx jelentései képezik, köztük egy Erdély helyzetéről készült, figyelemre méltó beszámolóval,¹⁵ a harmadik a holland parlament Erdély tárgyában hozott határozatai, ideértve a bécsi követnek adott, ezekhez kapcsolódó instrukciókat is.

A dokumentumok legtöbbször a holland parlament levéltárában található, egyrészt az ún. rendes (*ordinaris*) és titkos határozatok, illetve a titkos levelek gyűjteményében,

⁷ EOE, 1895, 456–457; SZÁDECZKY, 1901, 433–435; R. VÁRKONYI, 1984, 174; MAKKAJ-SZÁSZ, 1987, 870.

⁸ ALVINCZI, 1870, 91–93.

⁹ ANTAL-PATER, 1929, 381–38.

¹⁰ EOE, 1896.

¹¹ TÓTH, 1926, 706.

¹² BUJTÁS, 2015¹, 31–35.

¹³ Lásd a 24/A és 24/B sz. dokumentumokat.

¹⁴ Lásd a 24/E sz. dokumentumot.

¹⁵ Lásd a 11. sz. dokumentumot. Röviden érintette már a modern holland szakirodalom is. Vö. ONNEKINK, 2009, 81.

másrészt Casper Fagel (1634–1688)¹⁶ levéltárában. A magyarországi lelőhelyű iratokat a marosvásárhelyi Teleki levéltár Missiles állaga tartalmazza.

Az iratanyag alapján levonható legfontosabb következtetés az, hogy míg Apafi korábban Kolosvári révén *közvetlenül* próbálta meg a külföldi protestáns hatalmak, köztük Hollandia támogatását megszerezni, addig 1687 elején láthatóan módszert váltott, és kéréseit előbb a bécsi brandenburgi követ, majd ezt követően a bécsi holland követ *közvetítésével* kívánta a holland politikai vezetésnek eljuttatni, illetve előterjeszteni. Közrejátszhatott ebben az is, hogy egy Hollandiába küldött követtel a távolság miatt nehézkes lett volna kommunikáció,¹⁷ de az a gyakorlati szempont is, hogy Bécsbe delegált követeinek eleve alkalma nyílt az ottani holland követtel való személyes találkozásra, egyeztetésre. A döntés konkrét okait nem ismerjük,¹⁸ bár abban nyilván szerepe volt annak is, hogy bizalmas és főként aktuális információkat célszerűbb és könnyebb volt a közelebb fekvő Bécsbe induló követekre bízni. Az 1687-es év felgyorsuló eseményei amúgy sem tették volna lehetővé követek Hollandiába küldését, amit jól mutat, hogy Apafi augusztus elején már Bécsbe sem követtel, hanem futárral küld levelet Hamel Bruyninxnak.¹⁹

A szándék, hogy az erdélyiek Hollandiával közvetítő révén vegyék fel a kapcsolatot, illetve ennek tettere váltása láthatóan az erdélyi országgyűléseken fogant meg, illetve történt, még ha ennek a határozatok között nincs is nyoma. Így a Szilágyi által kiadott iratok is a január 1–8. között ülésező fogarasi országgyűlés után, január 9-én születtek. Mivel úgy tudták, a holland követ még nem ért vissza Bécsbe, a holland parlamentnek és az orániai hercegnek írt levelet megküldték a követként Bécsben tartózkodó Gyulai Ferenc, Közép-Szolnok vármegyei főispánnak,²⁰ aki a Haller-féle diplomában foglaltaknál kedvezőbb feltételek elérése érdekében tárgyalott ott. A követ instrukciójában meghagyták: ő maga is írjon a két címzettnak, és tájékoztassa őket az erdélyi helyzetről, végül arra utasították, hogy a leveleket a brandenburgi választófejedelem követén keresztül juttassa ki Hollandiába.²¹ Mivel a levelek nem jutottak el időben Gyulaihoz,²²

¹⁶ 1672-től Hollandia *raadpensionarisa* (mai fogalmak szerint: miniszterelnöke).

¹⁷ Korabeli adatok alapján tudjuk, hogy Bécsből Hágába egy hét alatt ért ki a diplomáciai posta, a személyes kiutazás pedig egy hónapig tartott.

¹⁸ A döntés egyik lehetséges okára utalhat a Donáth János számára 1687 márciusában készült titkos instrukció azon része, mely szerint tájékoztatnia kellett Svédország, Szászország és a brandenburgi választófejedelem bécsi követeit arról, hogy „... mi készek lőttünk volna követeinket küldeni kinek-kinek principálisához, megadván mindeniknek érdemlett méltóságát, de nincsen passusunk”. Vö. ALVINCZI, 1870, 127.

¹⁹ Lásd a 16. sz. dokumentumot.

²⁰ A leveleket a január elején Bécsbe küldendő Bálintith Zsigmondra bízták. (Lásd Bálintith instrukcióját: ALVINCZI, 1870, 84.) A források szerint Bálintith nem jutott el Bécsbe (vö. ALVINCZI, 1870, 159), így a leveleket más úton juttathatták el Gyulaihoz.

²¹ ALVINCZI, 1870, 91. A biztonság kedvéért a holland követnek is írtak (lásd a 4. sz. dokumentumot), hogy ha az időközben esetleg visszatérne állomáshelyére, a levelet Gyulai megbízólevélként át tudja nyújtani neki.

²² Gyulainak egy, a bécsi útrajáról szóló kiadatlan beszámolójában arról ír, hogy a levelet, melyben többek között fentieket bízták rá, már csak késve, a császárvárost maga mögött hagyván kapta meg, így a benne foglaltakat nem tudta végrehajtani. Vö. Gyulai Ferenc Teleki Mihályhoz, Rivnye, 1687. január 26. MNL, P 1238, 20. d. (Teleki másolatában:) MNL, P 659, 19. cs., No. 659.

és így a holland forrásokban sincs nyoma, Hollandia megkeresésének szándéka ekkor még nyilvánvalóan csak terv maradt, és megvalósulása váratott magára.²³

Egy újabb, most már konkrétan a bécsi holland követtel való kapcsolatfelvételre vonatkozó döntés a február 13. március 14. között tartott fogarasi országgyűlésen született: március 12-i dátummal Apafi levélben fordul a holland parlamenthez.²⁴ Ekkor Donáth János, Fehér vármegyei alispánt küldték Bécsbe, hogy egy később oda induló fődelegáció tárgyalásait készítse elő. Bár a levélből kiderül, hogy az elképzelés az volt, hogy Donáthnak kell tájékoztatnia a holland követet az erdélyi ügyekről, majd az utóbbinak országa vezető testületét, titkos instrukciójában mégis csak az áll, hogy a svéd király, a szász és a brandenburgi választófejedelem követével vegye fel a kapcsolatot.²⁵ Az erdélyi követ bécsi követségéről szóló kiadatlan jelentéséből viszont kiderül, hogy valóban találkozott a holland követtel is,²⁶ akitől tudjuk, hogy Donáth írásban és szóban is tájékoztatta őt.²⁷ Jóllehet az erdélyi követ már április elején Bécsbe érkezett,²⁸ Apafi levelének átadására csak május elején, közvetlenül hazaindulása előtt került sor,²⁹ így a holland parlament csak június 12-én válaszolt Apafi levelére.³⁰

A július 27. és augusztus 14. között Radnóton zajló országgyűlés alatt – amikor híret veszik, hogy a császári katonaságot a következő télre Erdélyben akarják elszállásolni, Apafi – mivel ebben időszakban nem tartózkodott Bécsben követe – augusztus 2-i levelét közvetlenül Hamel Bruyninxhoz juttatja el, és tudatja vele, hogy a beszállásolás megakadályozására hamarosan rendkívüli követséget küld Bécsbe.³¹ A fejedelem újabb levelei már az országgyűlés utolsó napján keltek, melyben a címzettekkel tudatja, hogy követe ezúttal Gyulai Ferenc lesz.³²

Az Erdélyből feladott leveleknek rendre három címzettje van: a bécsi holland követ, a holland parlament és III. Vilmos orániai herceg, Hollandia helytartója.³³ (A három közül az első továbbította a második kettőnek címzett leveleket). Az, hogy a parlament mellett az orániai hercegnek is írtak, a hollandiai hatalmi viszonyok ismeretéről tanúskodik: bár külpolitikai kérdésekben a parlament hozott határozatokat, kikérték az ország nagy tekintélyű helytartójának véleményét is.

²³ Erre utal az is, hogy a holland parlamentnek írt, a következő bekezdésben szereplő levél szövege – Gyulai nevéől és néhány apróbb változtatástól eltekintve – megegyezik a januárban írt levél szövegével.

²⁴ Lásd a 7. sz. dokumentum mellékletét.

²⁵ ALVINCZI, 1870, 127.

²⁶ Donáth feljegyzí, hogy mind a négy követnek „ugy mint Hollandus, Svecus, Saxo, es Brandenburgus” átadta a rábízott leveleket, akik közölték vele: országuk vezető testülete, illetve uralkodóik arra utasították őket: támogassák az erdélyiek ügyét, sőt az is ajánlották, hogy legyen Erdélynek állandó követe Bécsben. Vö. MNL, P 659, 19. cs., No. 659.

²⁷ ANTAL–PATER, 1929, 383, illetve lásd a 11. sz. dokumentumot.

²⁸ Lásd Donáth jelentését. MNL, P 659, 19. cs., No. 659.

²⁹ Lásd a 7. sz. dokumentumot.

³⁰ Lásd a 10. sz. dokumentumot.

³¹ Lásd a 16. sz. dokumentumot.

³² Azért rá esett a választás, mert már volt gyakorlata a protestáns államok bécsi követeivel való tárgyalásban. Vö. EOE, 1896, 199.

³³ 1689-től Anglia és Írország királya, 1690-től az ifjabb Apafi Mihály gyámja.

Erdély Hollandiát mint lehetséges támogatóját már Kolosvári 1684 és 1686 közötti útja során megszólította, és a köztársaság akkor – mint láttuk – az ügy szempontjából kedvező határozatot hozott.³⁴ Ami az orániai herceget illeti, az enyedi professzor arról számolt be Teleki Mihály kancellárnak, hogy Kolosvári és III. Vilmos között Casper Fagel kancellár közvetített, akitől megtudta, hogy ottléte alatt a herceg Erdély ügyében I. Lipótnak is írt és annak hágai követével is tárgyalt – közvetve tehát kapcsolatba került a herceggel.³⁵ A bécsi holland követtel való kapcsolatfelvételre szintén Kolosvári hágai tartózkodása során kerülhetett sor, a róla adott summás jellemzés³⁶ ugyanis nem arra utal, hogy korábban ismerték volna.

Az erdélyi levelek állandóan visszatérő eleme – a fejedelemség létének veszélyeztetettsége mellett – a keresztényi szolidaritás hangsúlyozása, ami nem pusztán a fejedelem kéréseit nyomatékosító fordulat volt, hanem a korban közismert tényeken alapult: Hollandia valóban számos alkalommal emelte fel szavát protestánsok üldözése ellen Európában és a vallásszabadság érvényesülése mellett.³⁷ Ugyanígy III. Vilmost egész Európában a keresztény vallás védelmezőjeként emlegették,³⁸ Erdélyben pedig különleges tisztelet övezte, amit jól mutat, hogy számos épületben ott függött a falakon a portréja.³⁹

A háttérben azonban más tényezők is szerepet játszottak. Hollandia, amellet hogy Európa egyik legerősebb protestáns állama volt, maga is védekezésre kényszerült. Az ország déli részeinek 1672-ben, francia csapatok által történt elfoglalása után folyamatosan fenyegetve érezte magát, így olyan európai erőegyensúly kialakítására törekedett, mely XIV. Lajost visszatartja az újabb támadásoktól. E törekvésében a bécsi udvar támogatására is számított, amellyel több szövetségben is rész vett. Érdeke tehát az volt, hogy I. Lipót hátszágában minél kevesebb konfliktus legyen, mivel az lekötheti erőit, így adott esetben nem siethet a segítségére. Az ország vezetőinek megfontolt, néha lassúnak tűnő döntéshozatala e kontextusban érthető igazán. (Ettől függetlenül Hollandia és III. Vilmos – angol királyként is – támogatta Erdély szuverenitásának megőrzését.)

A fennmaradt iratok alapján megállapítható, hogy Hollandia vezető személyiségei az erdélyi követek és Hamel Bruyninx ügybuzgalmának köszönhetően alaposan tájékozódhattak az erdélyi helyzetről. A holland követnek április-májusban és október folyamán átadott dokumentumok a következők voltak: Donáth előterjesztése⁴⁰ és összefoglalója Erdély helyzetéről,⁴¹ Gyulai beadványa az udvarhoz,⁴² az utóbbi válasza az

³⁴ BUJRÁS, 2010, 83–84.

³⁵ A levél szövegéből nem derül ki, hogy személyesen is találkozott-e vele, a hercegen mindenestre megvolt erre a hajlandóság. Vö. BUJRÁS, 2010, 78, 85.

³⁶ „[az ordok] ... az ordinarius Residenseket, ki most itt [ti. Hágában] vagyon, a ki vallasat szereto igen jo ember, Becsben küldik elegeges Instructioval...” Vö. BUJRÁS, 2010, 78.

³⁷ HAKS, 2009, 171; HAKS, 2013, 80, 83.

³⁸ ANGYAL, 1902, 107; DIJK, 1988, 348.

³⁹ ANGYAL, 1902, 107.

⁴⁰ Lásd a 24/A sz. dokumentumot.

⁴¹ Ennek szövegét nem ismerjük, csak Hamel Bruyninx említi. Vö. ANTAL–PATER, 1929, 383.

⁴² Lásd a 24/B sz. dokumentumot.

előbbire,⁴³ a Paul Anton Houchin tábornok⁴⁴ által előterjesztett pontok⁴⁵ és a fejedelmi tanács Gyulai számára adott instrukciója.⁴⁶ Ezeket Hamel Bruyninx november eleji leveléhez csatolva másolatban küldte meg Hágába, a holland politikai vezetés így a legfrissebb fejleményeket ismerhette meg.

Hollandia és bécsi követe minden jó szándékuk és számos Erdély érdekében hozott határozat ellenére sem tudták megakadályozni Erdély helyzetének rosszabbra fordulását. Apafi október 24-én, röviddel a balázsfalvi szerződés aláírása előtt még egy utolsó kétségbe esett kísérletet tett, hogy a külföldi hatalmak segítségét kérje: újra követek küldése mellett dönt Nyugat-Európa protestáns államaiba.⁴⁷ Hollandiába újra Kolosvárit kívánta elindítani, de az események ezt a tervet elsodorták: a holland parlamentnek és az orániai hercegnek szóló levelek⁴⁸ – a többi uralkodónak írtakkal együtt – felhasználatlanul itthon maradtak,⁴⁹ anélkül hogy a követek útnak indultak volna.⁵⁰ Hamel Bruyninx – mivel csak október folyamán kapja meg azokat⁵¹ – csak november 3-án küldi ki az általa az erdélyi követtől megkapott dokumentumokat, és a holland parlament 1687. november 24-én hozza meg az évi utolsó Erdéllyel kapcsolatos határozatát.⁵² Az 1687-es év erőteljes diplomáciai törekvései a következő évre kifulladásra – az erdélyi kérdésnek már nem lelni nyomát a parlament 1688-as határozataiban.

Az irategyüttes azért jelentős, mert a hollandiai levéltári anyagban olyan dokumentumok maradtak fenn, amelyek hazai és erdélyi levéltárakban nem, vagy ha egyáltalán, csak fogalmazvány formájában. Ugyanez érvényes holland szempontból is: a III. Vilmosnak írt levelek egyike sem található meg az ez évből származó levelezését magában foglaló kötetben.⁵³ Fontosak az itt bemutatott dokumentumok azért is, mert fényt vet-

⁴³ Lásd a 24/C sz. dokumentumot.

⁴⁴ Szatmár parancsnoka, 1687 októberének elején Lotharingiai Károly, a császári hadak fővezérének követe Apafihoz.

⁴⁵ Lásd a 24/D sz. dokumentumot.

⁴⁶ Lásd a 24/E sz. dokumentumot.

⁴⁷ EOE, 1896. 30. Az újabb követségek terve láthatóan már 1687 tavaszán felmerült. Idősebb Pápai Ferenc erről így ír naplójában: „Április 2-án mentünk tiszteletes Kolosvári kolléga urammal Urunk parancsolatjából Fogarasba, hogy külszázgi királyokhoz, fejedelmekhez, fejedelemségekbe küldessünk” (vö. PÁPAI PÁRIZ, 1977. 175). A kiküldetés megghiúsulására lásd PÁPAI PÁRIZ, 1977, 659.

⁴⁸ Lásd a 22. és 23. sz. dokumentumokat.

⁴⁹ Ugyanez érvényes azokra a levelekre is, amelyben idősebb Pápai Párizt említik követként. EOE, 1896, 220.

⁵⁰ Egy korabeli forrás, amelyben Kolosvárit és Pápaít együtt emlegetik, arra utal, hogy október végén kiküldésük még napirenden volt: „Kolosvári és Pápai uraméknak Nagod keglmes parancsolatját megmondattuk s ő keglmek kész engedelmisséggel Nagod szolgálatjára ma megindulnak.” A nagyszebeni biztosok Apafi Mihálynak. 1687. október 31. Vö. EOE, 1896, 224.

⁵¹ 1687 októberének elején még nem voltak a birtokában, de már várta, hogy megkapja azokat (vö. Gerard Hamel Bruyninx Casper Fagelnek. Bécs, 1987. október 9. NA, ACF, inv. nr. 277). Mivel az iratok között ott volt a fejedelmi tanács október 8-án kelt, Gyulainak szóló instrukciójának másolata is, annak Erdélyből való megküldése miatt csak a hónap második felére tehető az erdélyi vonatkozású iratok átadása.

⁵² Lásd a 26. sz. dokumentumot. – Hamel Bruyninx és az erdélyiek között is megszűnni látszik a kapcsolat: az előbbi sem a balázsfalvi szerződésről, sem annak végrehajtásáról nem kap információt az erdélyi követtől, mivel az Pozsonyban tartózkodik. Lásd Gerard Hamel Bruyninx Bécsből, 1687. november 20-án és december 21-én írt leveleit Casper Fagelhez (NA, ACF, inv. nr. 277).

⁵³ Vö. GROEN VAN PRINSTERER, 1861.

nek a császári megszállás felé sodródó Erdély külpolitikájára, különös tekintettel arra az érvrendszerre, amely Apafi leveleiből, a fejedelmi tanács Gyulainak adott instrukciójából, Donáth Jánosnak a holland követnek átadott előterjesztéséből, de legfrappánsabban Hamel Bruyninx már említett, Erdély helyzetét bemutató jelentéséből rajzolódik ki, amelyben részletesen ismerteti az erdélyi követtől hallottakat.

Annak, hogy a háttérben levő valódi megfontolásokról kevés az adat, egyrészt az az oka, hogy Hamel Bruyninxnak adott instrukciók szövege csak kivonatban maradt fenn,⁵⁴ másrészt az, hogy az erdélyi követek (fennmaradt) jelentései, hazairt levelei igen kevés adatot tartalmaznak a holland követtel folytatott tárgyalásokról.⁵⁵

Az itt közzétett iratok az erdélyi-holland kapcsolatok meglepő intenzitását mutatják 1687-ben. További kutatásoknak kell majd kideríteniük, hogy a kapcsolatok ilyen mértékű gyakorisága kivételes volt-e, és ugyanebben az évben esetleg meghaladta-e Apafi közismerten jó brandenburgi kapcsolatainak hőfokát. Minden bizonnyal igen, és ennek egyebek mellett szubjektív oka is lehet: Gerard Hamel Bruyninx, aki az 1687-ben írt utolsó erdélyi tárgyú levelében, amelyhez a már említett mellékleteket csatolja, izgatottan azt javasolja megbízóinak, hogy támogassák Erdély ügyét, lépjenek gyorsan és válaszoljanak neki, mert a fejedelemségben a hihetőnek tűnő ígéretek ellenére nincs biztosítva a vallásszabadság.⁵⁶ A bécsi holland követ a forrásokból kivethetően különös empátiával viseltetett üldözött magyarországi hittestvérei sorsa iránt – szerepe ismert a gályarab prédikátorok kiszabadításának előkészítésében⁵⁷ és az 1681-es soproni országgyűlésen az udvar és a magyarországi protestáns rendek közötti közvetítésben.⁵⁸ Az itt bemutatott irategyüttes Erdély sorsa iránti kivételes elkötelezettségéről tanúskodik. A jelentéseit kiadó kötet szerkesztői meg is jegyzik, hogy 1687-ben a magyarországi hadszíntér eseményei mellett főleg az Erdélyi Fejedelemség sorsa iránt tanúsít érdeklődést.⁵⁹ Bár a holland követ saját levéltárának csak elenyésző töredéke maradt fenn, sokatmondó, hogy annak egyetlen erdélyi vonatkozású darabja Apafi Mihály 1681-ben kiadott, *Universis orbis Christiani regibus, principibus...* című kiáltványának⁶⁰ másolata, melyhez tulajdonosa nagyszámú megjegyzést fűzött.

A teljesség igényével és az események összefüggései tanulmányozásának elősegítése érdekében minden, a témára vonatkozó iratot felvettem. A már megjelentekről rövid regesztát adok, a szintén megjelent, de holland nyelvű iratokról hosszabbat. A holland szövegekben az ottani szövegkiadási gyakorlathoz igazodva a szövegben nem oldom fel a rövidítéseket, első előfordulásuknál a jegyzetben viszont igen.

---

⁵⁴ Lásd a 9/A, 18/A, 20/A és 26/A sz. dokumentumokat.

⁵⁵ Gyulai leveleit lásd EOE, 1896, passim.

⁵⁶ ANTAL-PATER, 1929, 387.

⁵⁷ Vö. MIKLÓS, 1918.

⁵⁸ Vö. TÓTH, 1926.

⁵⁹ ANTAL-PATER, 1929, 381.

⁶⁰ APAFI, 1681.

Források

1.

Kolosvári István Casper Fagelnek

Hága, 1686. január 10.

(NA, ACF, inv. nr. 51)

Nincs kétsége afelől, hogy az egyház és a fejedelem ügye a címzettnél jó kezekben van. Mivel másnap indulni készül, és nincs más, aki helyette a címzettet felkeresné, emlékeztetőül és a jóindulatába ajánlva pontokba foglalja kéréseiket. 1. Mivel bizonytalan, hogy leveleik biztonságban eljutnak-e Hollandiába, vagy lesz-e olyasvalaki, aki eljuttatja oda azokat, az Erdély helyzetéről szóló, Hollandiába bőségesen érkező hírek a címzett számára kegyessége folytán érthetővé fogják tenni, hogy miért kell ügyükkel az érdekükben foglalkozni. 2. Mivel olyan korban élnek, amikor a pártjukon álló uralkodóknak és hatalmasságoknak az esetlegesen bekövetkező rossz dolgok miatt szövetségeseiket kell keresniük, és Hollandia ezek között előkelő helyen áll, arra kéri, hogy ügyüket említsék meg ott, ahol kell és hasznosnak tűnik. 3. Azt is kéri, hogy B. urat minél előbb küldjék el Bécsbe, és az említettekkel kapcsolatban kéri a címzett támogatását és jóindulatát.

Vir Nobilissime Amplissime.

Nullus quidem dubito omnia officia, in rem D(omi)ni mei Clem(entissimi) et Eccl(esi)ae, esse in veritate a Nob(ilissima) D(ominatione) Vestra et praestita, et promissa: tam quia cras sum discessurus, et non erit qui Nobilissimae Dominationi Vestrae occurret ut ego, volui, hoc insuper scripto memoriae et favori N(obilissimae) D(ominationis) Vestrae causam jam nocam, his in punctis appendere. 1. Quoniam adeo incertum est, num vel literae nostrae in salvo semper huc in Belgium venire possint, vel huc aliquis ulterius expediri; rumores tamen abunde venient, qui dum statum Transylvaniae nunciabunt, quid pro re nata in bonum nostrum consulendum sit, pietas Vestra Vos docere poterit. 2. Quoniam ea sunt tempora, ut nostri Principes ac Potestates mutuis foederibus se munire jam cogantur, contra omne malum quod erumpere potest, et eorum pars magna estis, qui sic inter se coeunt, fiat est nostrae c(aus)ae mentio ubi convenit et ubi expedit. 3. Rogo etiam ut expeditio D(ominus) B.⁶¹ Viennam, maturetur.⁶² His vitam labores omnes et omnia studia N(obilissimae) D(ominationi) Vestrae divino favori recommendo ut is ea omnia servet et dirigat, in

---

⁶¹ A bécsi holland követ, Gerard Hamel Bruyninx

⁶² Hamel Bruyninx 1684 novemberétől szabadságon Hollandiában tartózkodott. Vö. SCHUTTE, 1976, 134–135.

gloriam nominis sui, in bonum Patriae hujus et in solatium Eccl(esi)ae multum undique hodie, patientis.

1686. 10. Januar(i)

N(obilissimae) D(ominationis) V(est)rae servus humillimus

Stephanus Kolosvari

Kívül: Nobilissimo Viro D(omi)no Caspari Fagel (cum plenis honorum titulis) D(omi)no mihi semper observando. Más kézzel: Missive Stephanus Kolovar [!] 10 Januari 1686⁶³

2.

Apafi Mihály a holland parlamentnek

[Fogaras, 1687. január 9.]⁶⁴

(Kiadva: ALVINCZI, 1870, 91–92)

Tartalma megegyezik a 7. sz. irat mellékletének tartalmával.

3.

Apafi Mihály Orániai Vilmosnak

Fogaras, 1687. január 9.

(Kiadva: ALVINCZI, 1870, 92–93)

A bukás felé haladó országa állapotáról a császárhoz⁶⁵ küldött követétől⁶⁶ értesül majd. Arra kéri, hogy a lelkiismerete szerint és a közös felekezetre tekintettel, amelyhez tartoznak, kérje meg a császárt arra, hogy az ne sújtsa őket a beszállásolásokkal és kivetett összegekkel, és a császári katonák ne bánjanak velük erőszakosan, mert ha nem távoznak, aminek eléréséhez a parlament és a címzett segítségével reménykedik, nem jósolhat mást, mint hogy országa elnéptelenedik és megfosztják őket ősi szabadságjogaiktól.

---

⁶³ Kolosvári István levele 1686. január 10.

⁶⁴ A fogalmazványként fennmaradt szöveg a vele egy íven található, dátummal ellátott levelet (lásd a 3. sz. iratot) követi.

⁶⁵ I. Lipót (1657–1705) 1657-től haláláig német-római császár és magyar király.

⁶⁶ Gyulai Ferenc

4.

Apafi Mihály Gerard Hamel Bruyninxnak
[Fogaras, 1687. január 9.]⁶⁷

(Kiadva: ALVINCZI, 1870, 93)

Mivel aggódik országa nehézségei miatt, ezúton ajánlja figyelmébe követét, Gyulai Ferenc, Közép-Szolnok megyei főispánt,⁶⁸ aki részletesen és hitelesen tájékoztatni majd helyzetükről. Arra kéri, hogy a hallottakról tájékoztassa a parlamentet és az orániai herceget,⁶⁹ és az udvarnál is támogassa ügyüket.

5.

Apafi Mihály a holland parlamenthez
Fogaras, 1687. március 12.

(Lásd a 6. sz. irat mellékletét)

6.

Donáth János előterjesztése Gerard Hamel Bruyninxnak
Bécs, 1687. április 7. és május 8. között

(Lásd a 24. sz. irat mellékletét)

7.

Gerard Hamel Bruyninx Casper Fagelnek
Bécs, 1687. május 8.

(NA, ASG, inv. nr. 6168)

Wien, den 8 Meij. 1687

Wel Edele ende Gestrenghen Heere

Hierneffens gaet een brieff aen haer Hooghmogh.⁷⁰ van den Prins van Transilvani-
en, die syn afgesanten (die hier is, ende light morgen wederom staet te vertrecken) myn

---

⁶⁷ Mivel a szövegben utalás történik az előbbi két levél címzettjére, ennek az iratnak is ugyanakkor kellett keletkeznie.

⁶⁸ Tisztségeire lásd TRÓCSÁNYI, 1980, 27. Instrukcióját lásd ALVINCZI, 1870, 86–93.

⁶⁹ III. Orániai Vilmos

⁷⁰ Hoogmoghende

heeft behandigt ende gerecommendeert; den staet van saecken in dat Ryck sal ik ten naesten berigheten, omdat ick daermede vandaegh niet kan veerdig worden, ende dus als nu zyn ende blijven

U Wel Ed.^{ts71} ootmoedighen ende onderdanighen dienaer,

G Hamel Bruynincx

Fordítás

Bécs, 1687. május 8.

Igen Tisztelt Uram!

Mellékelten küldöm Nagyhatalmú Uraimnak Erdély fejedelmének levelét, amit követte⁷² (aki itt van és valószínűleg holnap készül indulni) nyújtott át nekem és ajánlotta figyelmembe; a dolgok állásáról abban az országban a leghamarabb jelentést teszek majd, mivel [most] nem leszek vele kész, és vagyok és maradok Nagyságod szerény és alázatos szolgája

G Hamel Bruynincx

Melléklet:

Apafi Mihály a holland parlamenthez

Fogaras, 1687. március 12.⁷³

Bukás felé tartó országuk állapotát bátran ismertetik majd velük követük, Donáth János, Fehér vármegyei alispán révén, és kérik őket, hogy foglal kozzanak országuk problémáival (ahogy az jó keresztényekhez és velük egy valláson levő hittestvérekhez illik), és fáradozzanak a császárnál őszintén és hathatósan a törökök által is sanyargatott ország jólétéért és fennmaradásáért. Bár ők maguk már eddig is példás bizonyosságát adták keresztényi segítségüknek, havonta mégis olyan dolgokra kényszerülnek, amelyek leigázott népiük számára teljességgel elviselhetetlenek. A fennhatóságuk alatt levő területek nagy, mégpedig legvirágzóbb része kezd gyászba borulni a rendkívüli pusztítás miatt, és többi részénél is ugyanez várható, hacsak a császár nem fogadja el a protestáns uralkodók és a címzettek tanácsát és fáradozását, és nem támaszkodik rájuk, hogy Erdélynek, amely a törökök igája alól annyi éven át mentesült, ne kelljen a keresztény seregek sikerei ellenére szabadságait és javait végleg feláldoznia, példaként szolgálva más népeknek és saját utódaiknak. Arra kéri őket, hogy keresztény testvérekhez illően, a közjó számára üdvösen, a leigázott nép kívánása szerint járjanak el a levélíró és országa állapota érdekében.

⁷¹ Edelheydts

⁷² Donáth János

⁷³ Tartalma megegyezik a 2. sz. iratával, mely csak fogalmazványként maradt fenn (MNL, P 659, 19. cs., No. 659). A különbség az alábbi jegyzetekben jelzett apróbb eltéréseken kívül annyi, hogy ott a követ neve Gyulai Ferenc.

Celsi et Praepotentes D(omi)ni benevoli nobis honorandi.

Ad praecipitia tendentem Regni nostri Transylvaniae statum, aperimus confidenter Dominationibus⁷⁴ per informationem Generosi Joannis Donat de Nyujtod, Vice Comitatus Albensis Transylvaniae fidelis Nobis dilecti et ad Sacratissimam Romanorum Imperatoriam Ablegati,⁷⁵ honorifice requirentes tot difficultates regni nostri (sicut decet bonos Christianos et fide Nobiscum junctos Fratres) ne graventur cordi sumere, salutemque et permansionem regni nostri, alioquin etiam a Turcis valde exacerbati, apud Sacratissimam Caesaream Majestatem candido animo et efficaciter operari. Quamvis enim evidentia Christiani officii nostri hactenus ediderimus exemplaria, cogimur tamen menstruatim ad talia, quae penitus ab afflictis nostris populis sunt intolerabilia: jamque magna et florentissima pars ditionis nostrae, extremam eversionem⁷⁶ lugere coepit: reliqua etiam non aliud sibi auguratura, nisi consilio et opera Serenissimorum Evangelicorum⁷⁷ Principum, etiamque Illustrissimarum Dominationum Vestrarum apud Sacratissimam Imperatoriam Majestatem valitura suffulciatur, qui sub iugo Turcarum a tot annis, liberi permansimus, ne patiamur ultimam jacturam, libertatum et fortunarum sub foelicitate armorum Christianorum,⁷⁸ funestum aliis populis et posteris nostris in exemplum. Facient Illustrissimae Dominationes Vestrae opus Deo gratum, Christianis fratribus conveniens, Reipublicae salutare, afflicto populo desideratum, Nobis vero et Statibus hujus Regni, gratissimis semper demerendum officiiis.

Celsorum et Praepotentium Ordinum devoti benevoli⁷⁹

P(rinceps) Apafi

Datum in Arce N(ost)ra Fogaras 12 Martii A(nno) 1687.

Kívül: Celsissimis et Praepotentibus Ordinibus Foederati Belgii et D(omi)nis benevolis nobis honorandis⁸⁰

⁷⁴ A korábbi fogalmazványban (lásd a 2. sz. iratot): Illustrissimis Dominationibus vestris

⁷⁵ Instrukcióit lásd ALVINCZI, 1870, 126–128.

⁷⁶ Utalás az Erdélybe több hullámban benyomuló császári hadak által okozott károokra.

⁷⁷ A korábbi fogalmazványban előtte áthúzva: Christianorum

⁷⁸ Utalás a szövetséges haderők Buda 1686-os felszabadításával kezdődő, sikeres offenzívájára.

⁷⁹ A korábbi fogalmazvány szövege eddig tart.

⁸⁰ Apafi eredeti, pecséttel ellátott levele. A korabeli feljegyzés szerint a levelet a holland követ kíséreléssel együtt május 23-án kapták meg.

8.

A holland parlament első határozata Apafi Mihály leveléről Hága, május 23.

(EXTRACTEN, 1687. 230)

Ontfanghen een Missive van de Heer Hamel Bruyningsh, haer Hoogh Mo.⁸¹ Extraordinaris Envoyé aen het Hof van den Keyser, geschreven tot Weenen den 8 deser, sendende daernevens een Brief van den Heer Prince van Transilvanien, geschreven tot Figaras [!] den 12 Maert lestleden, waerby deselve versoect dat haer Hoog. Mog. de behoudenis ende welstandt van desselfs Landen aen sijne Keyserlijcke Majesteyt gelieven te recommanderen: Waerop gedelibereert zijnde, is goedtgevo[n]den ende verstaan dat Copie van de voorsz[.]⁸² Missive gestelt zal werden in handen van de Heeren Everwijn en andere haer Hoogh. Mog. Gedeputeerden tot de Buytenlandtsche saken, om te visiteren, examineren, ende van alles alhier ter Vergaderinge rapport te doen.

Fordítás

Beérkezett Hamel Bruyninx úr, a Nagyhatalmú Urak⁸³ császári udvarhoz delegált rendkívüli követének Bécsben, e hónap 4-én írt levele, melynek melléleteként megküldte Erdély fejedelem urának Fogarasban, március 12-én kelt levelét,⁸⁴ amelyben azt kéri, hogy a Nagyhatalmú urak országának megmaradását és jólétét ajánlják Őcsászári Felsége figyelmébe. Tanácskozás után elrendelésre került, hogy az említett levél másolatát eljuttatják Everwijn úrnak⁸⁵ és a Nagyhatalmú Urak külügyi bizottsága más tagjainak, hogy azt ellenőrizzék és vizsgálják meg, és mindarról itt a gyűlésen jelentést tegyenek.⁸⁶

---

⁸¹ Hoog Mogende

⁸² voorsz[eide]

⁸³ A parlament korabeli titulusa, melynek alapja annak teljes elnevezése: de Hoog Mogende Heeren Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden.

⁸⁴ Lásd a 7. sz. iratot és annak mellékletét.

⁸⁵ Everwijn, Everhard, Gelderland tartomány képviselője a holland parlamentben.

⁸⁶ A holland követ és Apafi levelét először rendes (vagyis nem titkos) ügyként sorolták be, később azonban minden Erdélyből érkező, illetve azzal kapcsolatos levelet titkos ügyként kezelték, így az Apafi levelével kapcsolatos döntés is már titkos határozatként született meg.

9.

A holland parlament második határozata Apafi Mihály leveléről Hága, 1687. június 12.

(NA, ASG, inv. nr. 4592, f. 45r–v)

Is gehoort het rapport van de Heeren Ewerwijn ende andere Heeren Ho. Mo. Gedeputeerde tot de Buytenlandtsche saecken hebbende, ingevolge ende voor de voldoeninge van derselver resolutie commissoriael van den 23 Maj lastleden, gevisiteert ende geexamineert, de missive van den Heer Hamel Buynincx, haer Ho. Mo. Extraordinaris envoyé naer het Hoff van den Keiser, geschreven tot Weenen den 8e daer tevooren, sendende daernevens een missive van den Heere Prince van Transylvanien, geschreven tot Figaras [!] den 12 maart lastleden, waerbij deselve versoect, dat haer Ho. Mo. de behoudenis ende welstand van desselfs landen aen Sijne Keyserl.⁸⁷ Maj.⁸⁸ gelieven te recommanderen. Waerop gedelibereert sijnde, is goetgevonden ende verstaen, dat den gemelten heer Hamel Bruynincx sal werden toegesonden copie van de voorsz. missive van den Heer Furst van Transylvanien, ende denselven daernevens aengeschreven, de saecken van den hooghemelten Heer Furst bij Sijn Keyserl. Ma.⁹ ende daer het meer van vrucht can sijn, door alle goede officien ten besten te recommanderen ende helpen bevorderen. Ende voorts dat haer Ho. Mo. noch niet becomen hebben het bericht van den Staet der saecken van dat Furstendom, 'twelck hij Heer Hamel Bruyninx bij de voorsz. missive schrijft, haer Ho. Mo. te sullen toesenden, dat hij vervolgens het alsnoch ten spoedigsten aen haer Ho. Mo. sal laten toecomen. Dat voorts den gemelten Heer Prince van Transylvanien tot antwoord op de voorsz. missive sal werden gerescribeert, dat hare Ho. Mo. de bevorderinge van de saecken van desselfs Furstendom aen haeren minister aen het Hoff van Sijn Keyserl. Ma.⁹ albereyts hebben aenbevolen ende oock genegen sijn om soo wanneer sij beter kennisse sullen bekomen hebben, van desselfs interessen daeromtrent, die bij Sijne Keyserl. Ma.⁹, soo veel mogelijk sal sijn, te bevorderen ende te doen hetgeen sij sulllen vinden aen Hoochgemelten Heere Furst aengenaem te sijn, als heel seer genegen sijnde, om aen denselven alle teecken van vruntschap ende affectie te laten toecomen.

Fordítás

Meghallgatásra került Everwijn úrnak és a Nagyhatalmú Urak külügyi bizottsága más tagjainak jelentése, akik ugyanazon urak május 23-i határozata⁸⁹ alapján, mely az ügyet a bizottsághoz utalta, és annak eleget téve ellenőrizték és megvizsgálták Hamel Bruyninx úr, a Nagyhatalmú Urak császári udvarhoz delegált rendkívüli követének

---

⁸⁷ Keyserlijcke

⁸⁸ Majesteit

⁸⁹ Lásd a 8. sz. iratot.

Bécsben, múlt hónap 8-án Bécsben kelt levelét, melyhez mellékelte Erdély fejedelmének Fogarasban, március 12-én kelt levelét, melyben az illető azt kéri, hogy a Nagyhatalmú Urak szíveskedjenek országának megmaradását és jólétét Ócsászári Felségének figyelmébe ajánlani. Tanácskozás után elrendelésre került, hogy az említett Hamel Bruyninx úr részére megküldik Erdély fejedelme említett levelének másolatát, és ezen kívül a Nagyhatalmú Urak elhatározták: írni fognak neki, hogy Erdély említett fejedelmének ügyét Ócsászári Felségénél, és ami ennek elérését a legjobban segíti, minden tőle telhető ajánlással a lehető legjobban támogassa és segítsen elérni. Ezenkívül benne áll majd, hogy a Nagyhatalmú Urak még nem kapták meg azt a fejedelemség helyzetéről szóló tájékoztatót, melyről Hamel Bruyninx úr említett levelében azt írta: megküldi a Nagyhatalmú Uraknak, és hogy ezt a lehető leghamarabb juttassa el a Nagyhatalmú Uraknak. Erdély említett fejedelmének levelére válaszolnak majd, miszerint a császári udvarhoz delegált követüknek már azt ajánlották, hogy fejedelemsége ügyét támogassa, és azt is, hogy amennyiben az ügyet jobban megismerik, hajlandók mind a fejedelem érdekeit Ócsászári Felségénél tőlük telhetően támogatni és azt tenni, ami a fent említett fejedelem javára szolgál, és ugyanígy hajlandók a fejedelem számára a barátság és a rokonszenv jeleit kinyilvánítani.

A.

A holland parlament Gerard Hamel Bruyninxnak

Hága, 1687. június 12.

(NA, ASG, inv. nr. 4592, f. 45v)

Aen den Heer Hamel Bruyninx,
Den 12.e Junii 1687

De Staten etc.⁹⁰

Edele etc.⁹¹ Op 't rapport van de Heeren onse Gedeputeerden tot de Buytenlandsche saecken, geexamineert hebbende ul.⁹² missive van den 8 mei lestleden, alsmede de missive van den Heere Prince van Transylvanien, geschreven tot Figaras [!] den 12 maart mede lestleden, hebben we genomen de bijgaende resolutie, dewelcke nevens copie van de missive van den hoochgemelten Prince wij ul. toesenden tot narichtinge ende om sich daernaer te reguleren. Waarmede etc.⁹³

⁹⁰ A „De Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden”, a parlament határozatait indító állandó szövegrész rövidítve.

⁹¹ A korabeli „Edele, Erntfeste, Vroome Heer” megszólítás rövidítve.

⁹² Ulieden

⁹³ A korabeli „Waarmede sullen wy u beveelen in de genadige protectie van Godt Almachtigh” záróformula rövidítve.

Fordítás

Hamel Bruyninx úrnak,
1687. június 12.

A Holland Egyesült Tartományok stb.⁹⁴

Nemes stb.⁹⁵ Külügyi bizottságunk urainak jelentése alapján, amely megvizsgálta nagyságod május 8-i, valamint Erdély fejedelmének Fogarasban, március 12-én kelt levelét, a mellékelt határozatot hoztuk, melyhez csatoljuk a fent említett fejedelem levelét, és megküldjük nagyságodnak tájékoztatás céljából és avégett, hogy ahhoz tartsa magát. Ezzel stb.⁹⁶

10.

A holland parlament Apafi Mihálynak Hága, 1687. június 12.

(NA, ASG, inv. nr. 11975, f. 77r)

Március 12-én kelt levelét illő jóakarattal fogadták. Mivel országának szomorú sorsát, annak nehézségeit komolyan fájlalják, hasonlóan azokhoz, amelyektől a jövőben tart, már megbízást adtak a császári udvarhoz delegált követüknek, hogy törekedjen hasznárra lenni és támogatni, ahogyan csak tud. Ha majd alaposabban megismerték a helyzetet, igyekezni fognak, hogy a címzett ne kérhessen tőlük olyat, ami a keresztényektől és ugyanazon felekezethez tartozóktól egy ilyen ügyben szokásosan elvárható. Mindig is az volt számukra a legfontosabb, hogy mindenben bizonyosságát adják keresztény lelkiüknek és azon vágyuknak, hogy a címzett kedvére legyenek.

Serenissime etc.

Litteras Celsitudinis V(est)rae 12 Martii proxime elapsi ad nos datas, eo, quo decet affectu accepimus. Sortemque sane tristem inter sacrum veluti et sanum haerentis gravia passu hactenus gravioraque posthac metuentis Transilvaniae regni vestri a serio ut dolemus, ita est, qua possit, ratione commoda ejus fueri atque promovere ut allaboret, ministro nostro in Aula Caesarea residenti in mandatis jam dedimus. Ubi, quid rei sit, penitus cognoverimus, operam dabimus, ne quid a nobis Celsitudo Vestra desideret, quod fontica adeo in caussa [!] a Christianis, iisque ejusdem fidei professionis, expectari rite possit. Quippe nihil antiquius nobis unquam erit, quam

⁹⁴ A „Holland Egyesült Tartományok parlamentje” nyitóformula rövidítve.

⁹⁵ A „Nemes, Tiszteletre méltó, Jámbor Uram!” megszólítás rövidítve.

⁹⁶ Az „Ezzel ajánljuk a mindenható Isten kegyelmes védelmébe” záróformula rövidítve.

ut Christianum ubivis animum, Celsitudinique Vestrae gratificandi desiderium ipso opere pro re nata testemur. Quod restat, Deum etc.

Serenissime etc.

Hagae Comitum die 12 Junii 1687.⁹⁷

11.

Gerard Hamel Bruyninx levele Casper Fagelnek és jelentése Erdély helyzetéről Bécs, 1687. július 10.

(Kiadva: ANTAL–PATER, 1929, 381–385)

Megküldi az Erdély helyzetéről szóló jelentésének másolatát, és azt ajánlja, hogy hozzanak Erdély fejedelmét és az ottani egyházakat támogató határozatot. Aggasztja, hogy Erdély olyan távol van, a császár csapatai viszont erősek és győzedelmesek, a protestáns uralkodóknak pedig inkább a világ, mintsem Isten előtt van tekintélyük, és egyéb hátráltató tényezők mellett számolni kell a katolikus egyház ellenállásával is.

Miután Donáth János erdélyi követ felkereste és átnyújtott neki két levelet, hogy továbbítsa: az egyiket a holland parlamentnek,⁹⁸ a másikat az orániai hercegnek,⁹⁹ és előadta az erdélyi fejedelem kérését, bizalmasan elmondta neki, hogy – mivel a parlament szívéen viseli a fejedelem, a fejedelemség és az ottani protestáns egyházak ügyét – olyan határozatot hozott, amelyben utasítja őt, hogy támogassa az erdélyiek ügyét. Ezután felajánlotta, hogy szívesen kapna a fejedelemre, a fejedelemségre és az ottani egyházakra vonatkozó információt, és arról is, hogy miként áll helyzetük a bécsi udvarnál, megígérve, hogy megtesz értük mindent, amit ésszerűnek lát. Ezt az erdélyi követ megköszönte és megígérte, hogy írásban juttatja majd el hozzá a kért információt. Azt is elmondta, hogy más királyok, választófejedelmek és hercegek követeik révén kinyilvánították, hogy hajlandóak segíteni az erdélyi fejedelemnek, az erdélyi fejedelemségnek és az egyházaknak, de ez ügyben az említettek még nem tették meg a kezdeti lépéseket. Azt is megtudta tőle, hogy az erdélyiek közül sokan úgy vélik, nem sokat lehet tenni az ügy érdekében, hogyha mások – tekintettel a császár hadisikereire,¹⁰⁰ melyek a fejedelemség szempontjából nyugtalanságra és aggodalomra adhatnak okot – túlságosan is védelmére kelnének a fejedelemségnek.

⁹⁷ Másolat. Fogalmazványát lásd NA, ASG, inv. nr. 6168.

⁹⁸ Lásd a 7. sz. irat mellékletét.

⁹⁹ E levél szövege nem maradt fenn. Mivel annak a levélnek a szövege, amelyet Apafi március 12-én intézett a holland parlamenthez, megegyezett az ugyanahhoz január 9-én írtával, az orániai hercegnek írt, itt említett levél szövege is azonos lehetett az ugyanahhoz szintén január 9-én intézettével. (Mint korábban volt róla szó, a márciusban írt levélben követként Gyulai Ferenc helyett Donáth János szerepel.)

¹⁰⁰ Utalás a szövetséges haderők Buda felszabadításával kezdődő, a török ellen vívott sikeres ütközeteire.

Később megkapta a latin nyelvű írásos tájékoztatót, amelyet a követ szóban egészített ki. Ezzel kapcsolatban a legfontosabb, hogy az udvar, amely a remélt dekrétumot a várakozásoktól teljesen eltérően adta ki, azt követelte: a fejedelem Erdély két legfontosabb erődjét adja át a császárnak.¹⁰¹ Ez volt az oka annak, hogy a fejedelem követe,¹⁰² akit az előbbi azért küldött Bécsbe, hogy a diploma kiadását kérje, a múlt évben dolga végezetlenül és váratlanul visszament,¹⁰³ és az egész ügy mostanáig úgy maradt, ahogy volt és örökre így is fog maradni, ha az udvar ragaszkodik az álláspontjához. Úgy tűnik, az utóbbi úgy döntött, hogy így tesz, úgyhogy ez is az oka volt annak, hogy a követ anélkül, hogy bármit is intézett volna, elment, így az Erdélyi Fejedelemség továbbra is ki van szolgáltatva a császári tábornokok és katonaság kényének-kedvének.

A követ azt is elmondta, hogy az udvar megpróbálja majd akarátat rájuk kikényszeríteni, pedig semmilyen ürüggyel nem indokolható és nem is követelhető, hogy Erdély engedjen, hiszen a napnál világosabb, hogy Erdély fejedelmének bukását és teljes romlását jelentené, ha a két jelentős erődöt kiürítené és átadná a császárnak, tekintettel arra, hogy a török már az ország határán áll, valamint arra, hogy a császár, aki már régóta Szatmár ura¹⁰⁴ a jelenleg zajló háború következtében Felső-Magyarországot is minden korábbinál jobban uralja vagy uralni fogja.

Elmondta, hogy a fejedelemségnek, mely a követelésnek nem fog és nem akar engedni, még sokat kell majd szenvednie a beszállások, az adók és nagy összegek behajtása miatt, és félt, hogy ezek a jövőben is folytatódni fognak, ha a császár győzedelmeskedik a török felett, tekintve hogy a lengyeleknek az ügyben passzívnak kell maradniuk, mivel a török ellen szövetséget kötöttek a császárral,¹⁰⁵ így el kell tűrni, hogy a császár saját vagy még inkább tábornokai kénye-kedve szerint katonákat kvártélyoztasson be az országba, adókat szedjen és nagy összegeket hajtson be.

Arról is tájékoztatta, hogy már bizonyos: Erdély fejedelmének és a fejedelemségnek sokat kell majd tennie annak érdekében, hogy a bajokat elviseljék és ezáltal megmaradjanak, főleg ha a jelenlegi helyzet még hosszú ideig változatlan marad, hacsak a protestáns királyok, államok és hercegek közben nem járnak közben értük annak érdekében, hogy megmentsek az országot a pusztulástól, tekintettel arra, hogy az erdélyi fejedelem református vallású, a lakosság kétharmada református, a másik harmada más felekezetekhez tartozik, így a parlament és az orániai herceg eldönthetik, miképpen segítik és mentik meg a fejedelmet, az országot és az egyházakat. Mindennek megítélését viszont a holland parlamentre bízza és megismételte a fejedelem kérését, hogy támogassák őket, ha a parlament úgy ítéli jónak.

---

¹⁰¹ Az 1686. június 28-án kiadott Haller-féle diplomában az előzetes egyeztetésekhez képest a bécsi udvar részéről új elem volt a Kolozsvár és Déva várának átadására irányuló követelés.

¹⁰² Haller János

¹⁰³ Haller János és követtársai (Pernyeszi Zsigmond és Miles Mátyás) aláírták ugyan a diplomát, de a várak átadása ellen tiltakozást nyújtottak be.

¹⁰⁴ Szatmár 1684-től volt a császáriak kezén, miután Thököly Imre hadai feladták.

¹⁰⁵ Sobieski János lengyel király és I. Lipót 1683-ben kötöttek szövetséget a török ellen.

12.

**Apafi Mihály Gerard Hamel Bruyninxnak
Radnót, 1687. augusztus 2.**

(Lásd a 16. sz. iratba foglalva)

13.

**Apafi Mihály Gerard Hamel Bruyninxnak
Radnót, 1687. augusztus 14.**

(Lásd a 19. sz. irat A. mellékletét)

14.

**Apafi Mihály a holland parlamenthez
Radnót, 1687. augusztus 14.**

(Lásd a 19. sz. irat B. mellékletét)

15.

**Apafi Mihály Orániai Vilmosnak
[Radnót, 1687. augusztus 14.]¹⁰⁶**

(MNL, P 659, 19. cs., No. 659)

Őt és Erdélyt nagyon lekötölte azzal, hogy császári udvarhoz delegált követének feladatul adta: képviselje ügyüket. Erről a követtől értesült, és örökre hálás lesz érte. További nehézségek elkerülése érdekében elküldte a császárhoz hűséges emberét, megbízva azzal, hogy az említett követtel egyeztetve vegye igénybe annak tanácsát és támogatását, remélve, hogy a címzett tekintélye segít majd abban, hogy a császár orvosolja gondjaikat.

---

¹⁰⁶ A levél Teleki Mihály fogalmazványában fennmaradt szövege ugyanazon a papírlapon található és közvetlenül megelőzi az ugyanebben az időpontban, a holland parlamentnek írt levelet, mely szintén Teleki fogalmazványa. A levél eredeti címzettjei az áthúzott részek szerint eredetileg a svéd király, a brandenburgi és a szász választófejedelem voltak, ezért a Serenitas Vestra és megfelelő alakjai mögött zárójelben fel voltak tüntetve a Regia Majestas és megfelelő alakjai is, néhol csak R. M.-ként rövidítve. A levél végleges címzettjei a brandenburgi választófejedelem és az orániai herceg lettek, a megszólítás elé így került az Electori Brandeburgico ac Principi Auriaco kitétel.

Serenissime Princeps,¹⁰⁷ Domine Colendissime.
Multum in modum obligavit me Regnumque nostrum Tr(ansylvan)iae Serenitas Vestra,¹⁰⁸ dum causam notsram cordi sumens Ill(ustrissi)mo D(omi)no suo in Aula Caesarea Residenti in¹⁰⁹ promotionem rerum nostrarum ordines dedit,¹¹⁰ quod luculentius ex ipsomet D(omi)no Residente cognovi grata memoria perpetuo reverendum. Ut¹¹¹ tamen et ulteriorum Difficultatum salutaria¹¹² admatuorem remedia, ablegavi ad Sacratissimam Caesaream Ma(jes)t(a)tem fidelem syncere dilectum Sp(ec)t(abilem) ac G(enerosum) T(oto) T(itulo),¹¹³ cui in mandatis dedi, ut cum praeaudato D(omi)no Vestrae¹¹⁴ Serenitatis Residente conveniens Consilio et assistentia ejus utatur, infallibile sperans propter magnum V(est)rae Serenitatis¹¹⁵ respectum ab augustino Caesareae M(ajes)t(a)tis Throno levamen. Interea Serenitati V(est)rae¹¹⁶ firmam valetudinem et omnem ex corde voveo felicitatem.¹¹⁷

16.

Gerard Hamel Bruyninx Casper Fagelnek Bécs, 1687. augusztus 21.

(NA, ACF, inv. nr. 277)

Wien den 21 aug. 1687

Hoog Edele wel geboorne Heere.

Soo anstonts ontfangh ick door een expresse van den Heere Furst Apafy van Sevenberghen een brieff, van inhoudt, by translaet als, volght:

¹⁰⁷ Az eredetiben: Serenissime et Potentissime, ami a svéd király hivatalos megszólításának (Serenissime et Potentissime Rex) a kezdete. A Frigyes Vilmos brandenburgi választófejedelemnek kijáró megszólítás Serenissime Princeps Elector, az orániai hercegé viszont Serenissime Princeps volt. Vö. ALVINCZI, 1870, 27, 92.

¹⁰⁸ Előtte áthúzva: sacra Regia Majestas

¹⁰⁹ Előtte olvashatatlan áthúzás

¹¹⁰ Utalás a holland parlament június 12-i határozatára (lásd a 9. sz. iratot).

¹¹¹ Előtte áthúzva: Cum

¹¹² Előtte áthúzva: matura ...

¹¹³ Az eredetiben F. T. áll, ami elírás T. T. helyett. A sorokat író Teleki először valószínűleg le akarta írni Gyulai keresztnévét, de aztán meggondolva magát folytatta T-vel, azzal szándékkal, hogy ide a szövegbe a „toto titulo” kerüljön, a rövidítés után pedig ezt szúrta be: mediocr. (tit), vagyis a tisztázatban itt kellett befűzni a követi titulust. Mivel Gyulai Ferencé a többi dokumentum alapján ez volt: Spectabilis ac Generosus Dominus Franciscus Gyulai, consiliarius intimus, Comitatus Zolnoch *mediocris* supremus comes, nem kétséges, hogy valóban rá gondolt.

¹¹⁴ Mögötte áthúzva: Regiae Majestatis

¹¹⁵ Előtte áthúzva: R. M.

¹¹⁶ Előtte áthúzva: R. M.

¹¹⁷ Az irat nem került be az Alvinczi-okmánytárba.

Wy syn bekommert, 'tgeen ons uyt een gewis gerught bekend is geworden; dat de Keyserse soldaten namentlyck ons gebiedt voor toekomende winter quartieren willen betrecken. 'Tgeen eer wy dat eertsdaghs door een besondere gesandtschap souden voorkomen; soo versoecken wy vrundtlyck van uwe beroemtheydt, dat hy onbeswaert wil zyn, alle kraghtighe devoiren te willen bybrenghen, dat die vooringenomene meynin- ghe van ons, ende ons Ryck aen een zyde geset moghte worden, ende dat het welvaren ende het 't verblyven van ons bedroeft Ryck, soodanigh ten besten beraden magh wor- den, dat nadat onsen afgesanten de goetwilligheydt van uw beroemtheyt ontfanghen sal hebben, wy oock ende de Staten van ons Ryck wederom onse ende haere gediens- tigheden meer beroemtheden moghen laten toekomen. die wy vorders een bestendighe gesondheydt, ende alle gewenste vertroostinghe toe wenschen. Onderstont bereydt zynde uwe beroemtheydt ten dienst te syn. Onderteyckent Apafy. Nogh lager stont. Gegeven op ons Casteel Ranoc [!] den 2 Aug. 1687.

Ick hebbe van mynen plight geaght, u Hoog Ed.¹¹⁸ daarvan Communicatie te ge- ven, ende te versoecken dat ick ten spoedighsten het goetvinden van syn Kon.¹¹⁹ Hoog- heydt ende van haer Ed. Mog. de secrete Commissarissen van den staet, in dese saeck, magh vernemen. Gelyck oock op 'tgeene ick by mynen voorgaende hebbe berigt, daer ick tot nogh toe niet op hebbe bekomen, aengesien den Sevenberghse afgesanten in weynigh daghen hier verwaght wordt.

Hiermede dal ik syn ende blyven

U Hoog Ed.¹⁵ ootmoedighen ende onderdanighen dienaer

G. Hamel Bruynincx¹²⁰

Fordítás

Igen Nemes Származású Uram!

Nemrég kaptam meg egy futár útján Apafi úrtól, Erdély fejedelmétől egy levelet, melynek tartalma fordításban alább következik:

Aggódunk amiatt, ami egy bizonyos híresztelés útján jutott a tudomásunkra; eszerint ugyanis a császári katonák a következő télre a területünkre akarnak bekvártélyozni. Ezt néhány napon belül egy rendkívüli követség útján előznénk meg;¹²¹ ezért baráti- lag megkérjük kiválóságodat: tegyen meg minden tőle telhetőt annak érdekében,

¹¹⁸ Edelheydt

¹¹⁹ Koninklijke

¹²⁰ A hátoldalon: Missive envoyé Bruyninx Wien 21 Augusti 1687

¹²¹ Az 1687. július 27. és augusztus 14. között zajló radnóti országgyűlésen olyan határozatot hoznak, hogy Gyulai Ferencet és Donáth Mátyást küldik követként Bécsbe. Vö. EOE, 1896, 23.

hogy a velünk és országunkkal szembeni kedvezőtlen vélemény megszűnjön és szomorú állapotban levő országunk jóléte és megmaradása a legjobb megoldást nyerve oly módon, hogy miután követünktől kiválóságod jóakarataról értesülünk, mi és országunk rendjei szolgálatainkat ajánljuk fel országod több kiválóságának, akiknek ezenkívül jó egészséget és minden lehetséges vigaszt kívánunk. Alul ez állt: Kiválóságod szolgálatára készen. Aláírás: Apafy. Meg lejjebb ez állt: Kelt kastélyunkban, Radnóton, 1687. augusztus 2-án.

Kötelességemnek tartottam, hogy Nagyságodat tájékoztassam és megkérjem, hadd értesüljek mielőbb Őkirályi Felségének¹²² és az állam titkos tanácsosainak¹²³ ezen ügyre vonatkozó jóváhagyásáról. Hasonlóképpen arra vonatkozólag is, amit korábbi jelentésemben írtam,¹²⁴ mert arra mostanáig nem kaptam választ, és az erdélyi követ ideérkezése néhány napon belül várható.¹²⁵

Igen nemes származású uraságod szerény és alázatos szolgálja:

G. Hamel Bruyninx¹²⁶

17.

Gerard Hamel Bruyninx a holland parlamenthez Bécs, 1687. szeptember 4.

(NA, ASG, inv. nr. 11684, 414–416)

Más hírek mellett közli, hogy az erdélyi követ úton van Bécsbe, de még nem érkezett meg. Erdélynek nem fog jót tenni, ha a császáriak beveszik Temesvárt. Várható, hogy a bajor választófejedelem¹²⁷ rövidesen megérkezik Magyarországról.

---

¹²² III. Orániai Vilmos titulusa.

¹²³ A parlament titkos bizottságainak tagjai.

¹²⁴ Utalás az év júliusában készült beszámolójára (lásd a 11. sz. iratot).

¹²⁵ Gyulainak instrukciója szerint augusztus végére kellett Bécsbe érkeznie. Vö. ALVINCZI, 1887, 170.

¹²⁶ A hátoldalon: Bruyninx követ levele Bécs, 1687. augusztus 21.

¹²⁷ II. Miksa Emánuel (1662–1726) 1679-től bajor választófejedelem. A szövetséges haderők augusztus 12-i mohácsi győzelme után levált a had főerejétől.

18.

A holland parlament határozata Hága, 1687. szeptember 15.

(NA, ASG, inv. nr. 4592, f. 78r)

Ontvangen eene missive van den Heer Hamel Bruyninx, haer Ho. Mo. Extraordinaris Envoyé aen het Hoff van den Keyser, geschreven tot Weenen, den 4. desen houdende advertentie, ende onder anderen, dat een Zevenbergsche affgesante naer het Hoff wel op wegh was, maer noch niet aengecomen, ende dat hij vreesde dat het Sevenbergen niet wel gaen soude, soo de Keyzersche Temesvar weghnamen. Waerop gedelibereert synde, is goetgevonden ende verstaen, dat den gemelten Heer Hamel Bruyninx sal werden aengeschreven, dat hij de Interessen van den Abafti [!], Prince van Transylvanien, ende de conservatie van de Protestantsche Religie in dat Furstendom, daer het van de meeste vrucht sal comen sijn, door alle meest crachtige devoiren sal seconderen ende recommanderen, ende dat hij dieswegen in overlegh sal toedoen met de ministers van de Protetantsche Fursten aen het Keyserlycke Hoff, om met deselve te concerteren, op wat wijze daeromtrent yetwat vruchtbaere ende van goet effect uytgewerckt sal connen werden ende haer Ho. Mo. te rescriberen, wat bij hem hierinne sal wesen gedaen ende verricht.

Fordítás

Beérkezett Hamel Bruyninx úr, a Nagyhatalmú Urak császári udvarhoz delegált rendkívüli követének egy Bécsben, e hónap 4-én írt levele,¹²⁸ melyben hírekről számol be, többek között arról, hogy egy erdélyi követ úton van az udvarhoz, de még nem érkezett meg, és attól fél, hogy Erdély rossz helyzetbe kerül, ha a császáriak beveszik Temesvárt. Tanácskozás után elrendelésre került, hogy az említett Hamel Bruyninx úrnak levelet írnak majd, hogy minden tőle telhető módon támogassa és minden telhetőt tegyen meg Apafinak, Erdély fejedelmének és a protestáns vallás fennmaradásának érdekében abban a fejedelemségben, mivel ez lesz a legjobb megoldás, és azt a lehető legjobban támogassa és segítsen elérni, és évégett folytasson tárgyalásokat a protestáns uralkodók császári udvarhoz delegált követeivel annak megvitatására, hogy az ügyel kapcsolatban miként lehet valami hasznos és hatásos megoldást kidolgozni, és írjon a Nagyhatalmú Uraknak arról, hogy mit tett és végzett.

---

¹²⁸ Lásd az előző iratot.

A.

A holland parlament Gerard Hamel Bruyninxnak Hága, 1687. szeptember 15.

(NA, ASG, inv. nr. 4592, f. 78r–v)

Aen den Heer Hamel Bruyninx
Den 15.e Septembris 1687.

De Staten etc.

Edele etc. Op ul. missive geschreven tot Weenen den 4. deser, aengaende het Furstendom van Sevenbergen, hebben wij genomen de bijgaende resolutie, die wij ul. toesenden tot instructie ende narichtinge. Waarmede etc.

Fordítás

Hamel Bruyninx úrnak
1687. szeptember 15.

Az Holland Egyesült Tartományok stb.

Nemes stb. Nagyságod Bécsben, e hónap 4-én kelt, az Erdélyi Fejedelemséget érintő levelével kapcsolatban a mellékelt határozatot hoztuk, melyet nagyságodnak megküldünk utasításként és tájékoztatás céljából. Ezzel stb.

19.

Gerard Hamel Bruyninx Casper Fagelnek Bécs, 1687. szeptember 18.

(Kiadva: ANTAL–PATER, 1929, 385)

Csatolva megküldi Apafi fejedelem levelének másolatát,¹²⁹ melyet aznap kapott egy, a parlamentnek szóló levéllel¹³⁰ együtt, melyeket az utóbbi tájékoztatására megküld. Kéri, hogy tegyen velük úgy, ahogy azt jónak látja. Mivel a neki szóló levélben megkérték arra, hogy Erdély ügyét a parlament és az orániai herceg figyelmébe ajánlja, kéri a címzettet, hogy tartsa rajta az ügyön a szemét, mivel befolyása sokat számíthat.

---

¹²⁹ Lásd az A. mellékletet.

¹³⁰ Lásd a B. mellékletet.

Mihelyst másnap az erdélyi követtel beszélt és tárgyalt,¹³¹ tudni fogja, mi a teendő az udvarnál. Közben némelyektől arról értesült, hogy az Erdélyi Fejedelemség erőszakra erőszakkal fog válaszolni, ha megpróbálják kényszeríteni. Ha erre vonatkozó információt kap, nagyon elővigyázatos és visszafogott lesz az ügyvel kapcsolatban, ha viszont nem kap, akkor nem avatkozik bele az ügybe vagy úgy fog viselkedni, hogy ne legyen ok a Hollandia elleni panaszra. Tudja ugyanis, hogy az udvarnál ez kényes ügy, és Erdély túl messze van ahhoz, hogy Hollandia ott más érdeket érvényesítsen, mint a vallását, politikai szempontból pedig nincs semmi érdek, ami Hollandiát arra kényszeríthetné, hogy beavatkozzon ebbe az ügybe. Ilyen céllal közbenjárni persze más dolog, ha az helyes módon történik, ezért ha utasítást és segítséget kap ahhoz, hogy miként járjon el, akkor azt megvárja és a címzettet a hírekről tudósítja majd.

Mellékletek:

A.

Apafi Mihály Gerard Hamel Bruyninxnak Radnót, 1687. augusztus 14.

(NA, ACF, inv. nr. 277)

Hogy Donáth Jánossal bizalmasan tárgyalt, és hogy ügyüket őszintén és hathatósan ismertette a holland parlamenttel és az orániai herceggel, és hogy azt a császári udvarnál is szorgalmasan és körültekintően támogatta, továbbá hogy jólétük és megmaradásuk ügyével megfontolt elővigyázatossággal foglalkozott, ugyanolyan kegyes lélekkel vették tőle, mint amilyen hálások lesznek a jövőben.

Császáruk és a keresztény világ iránti odaadásunkat már eddig is számos példával bizonyították, miként arról szeretett és őszinte hívűktől, a császárhoz küldött rendkívüli követűktől, titkos tanácsosuktól, Gyulai Ferenc, Közép-Szolnok megyei főispántól bővebben is értesülni fog.

Kéri tehát, hogy amit követük egyrészt a fent említett parlament és a herceg, valamint a címzett iránti őszinte szeretetük bizonyítására, másrészt a rábízott ügy és az ő megmaradásuk érdekében neki előadott, azt ajánlja a parlamentnek és vezetőinek őszintén és ismételten a figyelmébe, és a leghathatósabban támogassa ügyüket a császári udvarnál, amiért alkalomadtán hálájukat is kinyilvánítják majd.

---

¹³¹ Pontosán nem tudni, hogy a találkozóra mikor került sor. Hamel Bruyninx szeptember 21-én ugyanis arról számol be, hogy az erdélyi követ beadványt (lásd a 24/B sz. iratot) nyújtott be az udvarhoz, de azt ő még nem kapta meg. A kapcsolatfelvételre utaló következő nyom a holland követ levelezésében október 9-éről származik: eszerint az erdélyi követ megerősítette azt a Bécsben terjedő hírt, hogy Apafi a lotharingiai herceg követelése ellenére sem kíván a császári csapatoknak téli szállást biztosítani. Lásd Gerard Hamel Bruyninx Bécsből, 1687. szeptember 21-én és október 9-én írt leveleit Casper Fagelhez (NA, ACF, inv. nr. 277).

Illustrissime Domine, Nobis honorande!

Quod Illustritas vestra Generosum Nostrum Joannem Donath confidenter tractaverit;¹³² rem nostram tam Celsis et Praepotentis Belgii Ordinibus, quam Serenissimo Principe Auriaco syncere et efficaciter ad notitiam dederit, etiamque in Aula Caesarea diligenter et candide promoverit, ulteriori denique saluti et permansioni nostrae sana causa praecautione consuluerit, sicut benigno ab Illustritate Vestra excepimus animo ita futuris quoque cum gratitudine venerabimur temporibus.

Nostram erga Sacratissimam Caesaream et Regiam Majestatem ac Rempubicam Christianam Devotionem iterata hactenus exemplaria contestata sunt, de qua Vestra Illustritas a Legato nostro ad suam Sacratissimam Majestatem extraordinario, Spectabile ac Generoso Francisco Gyulai, Consiliario nostro intimo, Comitatus Zolnoch mediocr(is) supremo comite,¹³³ fidele syncero nobis dilecto luculentius edocebitur.

Quiquid igitur tam pro contestatione synceri nostri erga alte nominatos Ordines et Principem Serenissimum etiamque Illustrit(a)tem Vestram affectus, quam pro ratione Commissi sibi negotii, mediisque conservationis n(ost)rae, v(est)rae Illustritati exposuerit, amanitissime rogatam habemus, ne gravetur Celsis Praepotentibus,¹³⁴ Serenissimis suis Principalibus syncere iterum recommendare, et rebus nostris in Aula Caesarea efficacissime assistere, pro mutuis officiis nostris data occasione vestrae Illustrit(a)ti contestandis. Interea vestrae Illustritati bonam valetudinem et votiva quaevis apprecamur solatia.¹³⁵

Illustritatis Vestrae ad officia parati

geteekent¹³⁶ Apafi

In Castro n(ost)ro Radnóth. 14. Augusti a(nn)o 1687.¹³⁷

B.

Apafi Mihály a holland parlamenthez Radnót, 1687. augusztus 14.

(NA, ASG, inv. nr. 11684, ff. 482v–483r)

Követük világosan előadta nekik iránta és országa iránt érzett keresztényi és testvéri szeretetüket, és hogy utasítást kapott arra: a császári udvarnál támogassa ügyüket; ezért

¹³² Utalás Hamel Bruyninx és Donáth tavaszi tárgyalásaira.

¹³³ Instrukcióját lásd ALVINCZI, 1887, 170–173.

¹³⁴ Másolási hiba, az első bekezdésben alkalmazott kifejezés ugyanis Celsis et Praepotentis Belgii Ordinibus volt.

¹³⁵ Másolat

¹³⁶ Aláírás

¹³⁷ Másolat

cserébe nyíltszívűséget ígérnek és örökké hálásak lesznek. Kérik őket, hogy jóakaratauk jeleit továbbra is mutassák ki, és jó szándékkal törődjenek népük jólétével, de főleg valásuk fennmaradásával, amelyet oly nehéz körülmények közepette védnek keleten, ezért is sürgetnék támogatásukat. A császárhoz kirendelt követük, Gyulai Ferenc, Közép-Szolnok megyei főispán korábban említett követük útján tájékoztatni fogja őket. Biztos abban, hogy a címzettek és követük fáradozása és segítsége révén gondjaik enyhülnek majd.

Celsissimi¹³⁸ et Praepotentes Ordines
Domini Colendissimi¹³⁹

Illustrissimus Dominus residens Vestrorum Dominationum luculenter declaravit nobis Christianum et fraternum Vestrarum Dominationum in nos regnumque nostrum Transilvaniae affectum; datosque sibi ordines de rebus nostris in Aula Caesarea promovendis; pro quibus reciprocam sinceritatem¹⁴⁰ et perpetuam gratitudinem in omne tempus pollicemur. Enixius a vestris Dominationibus contendentes velint¹⁴¹ coepta tam optimi animi argumenta deinceps etiam continuare, publicae etiam saluti nostrae sed maxime permansioni purae sanctae, verae Religionis nostrae (quam in adeo¹⁴² difficillimis temporibus in oriente soli defendimus) studiosissime consulere. Qualia hac vice in conserva(tio)nem nostram admaturemus media; Legatus noster ad Sacratissimam Caes(are)am M(ajestat)em extraordinarius, spectabilis ac generosus Franciscus Gyulai de Maros Nemethi, Consiliarius noster intimus, Co(mi)t(a)tus Zolnock mediocris supr(emus) comes,¹⁴³ fidelis nobis syncere dilectus, per Dominum prae laudatum Residentem vestras Dominationes informabit. Ex quarum et ulteriori opera atque assistentia dum magna levamina infallibiliter speramus; insimul easdem Divinae recommendamus protectioni manentes.

Celsorum et Prapotentium Ord(ino)r(um) servus paratissimus et amicus addictissimus

M Apaffi

Datum in Castro meo Radnoth 14. Aug. 1687¹⁴⁴

¹³⁸ A levél Teleki által írt fogalmazványában (MNL, P 659, 19. cs., No. 659): Celsi. A megszólítás előtt ugyanott: Ad Ordines Belgii. Az irat nem került be Alvinczi-okmánytárba.

¹³⁹ A megszólítás előtt ez áll: Furst van Transilvanien Rec. 30 7ber 1687 (= Erdély fejedelme; beérkezett 1687. szeptember 30.).

¹⁴⁰ A fogalmazványban: synceritatem

¹⁴¹ A fogalmazványban e szó helyett korábban *ligentur* állt.

¹⁴² A fogalmazványban: tam

¹⁴³ A fogalmazványban: Franciscus Gyulai (tit.)

¹⁴⁴ Másolat. – A fogalmazványban a záróformula nem, a keltezésből is csak az évszám szerepel.

20.

A holland parlament határozata Hága, 1687. szeptember 30.

(NA, ASG, inv. nr. 4592, f. 95v)

Ontfangen eene missive van den heere Prince van Transylvanien Aftpafi [!], geschreven tot Ranud [!], den 14. Augusti laestleden, waerbij deselve haer Ho. Mo. bedanckt voor de ordre aen den Heere Hamel Bruyninx, haer Ho. Mo. Extraordinaris Envoyé aen het Hoff van den Keyser, gegeven, om de saecken van den gemelten Heer Aftpafi te bevorderen, versoeckende, dat haer Ho. Mo. daerinne gelieven te continueren. Waerop gedelibereert sijnde, goetgevonden ende verstaen, dat copie van de voorsz. missive ende bijlagen gesonden sal werden aen den gemelten Heer Hamel Bruyninx ende denselven daernevens aengeschreven, dat hij in gevolge van haere Ho. Mo. resolutien van 12. Juny lestleden ende 15. deser, de saecken van den gemelten Furst van Sevenbergen, ende de conservatie van de Protestantsche Religie in dat Furstendom, aen het Hoff van Sijne Keyserl. Ma.^t ten besten sal seconderen ende appuyeren, ende daerover met den aldaer aenwesende minister van hoochgemelten Heere Prince te confereren ende te corresponderen, ende haer Ho. Mo. rescriberen, wat bij hem daerontrent sal wesen gedaen ende verricht.

Fordítás

Beérkezett Apafi, Erdély fejedelmének Radnóton, augusztus 14-én kelt levele,¹⁴⁵ melyben köszönetet mond a Nagyhatalmú Uraknak az általuk Hamel Bruyninx úrnak, a Nagyhatalmú Urak császári udvarhoz delegált rendkívüli követének adott utasításért, miszerint támogassa az említett Apafi úr ügyét, és további támogatásukat kéri. Tanácskozás után elrendelésre került, hogy az említett levelet és a mellékleteket megküldik Hamel Bruyninx úrnak és ezenkívül megírják neki, hogy a Nagyhatalmú Urak június 12-i¹⁴⁶ és e hónap 15-i határozata¹⁴⁷ következtében az említett fejedelem ügyét és a protestáns vallás fennmaradását abban a fejedelemségben Őcsászári Felsége udvaránál a lehető legjobban támogassa és segítse, és arról a fent említett fejedelem bécsi udvarnál jelen levő követével tanácskozzon és levelezzon, és a Nagyhatalmú Uraknak számoljon be arról, hogy az ügygel kapcsolatban mit tett és intézett.

---

¹⁴⁵ Lásd a 19. sz. irat B. mellékletét.

¹⁴⁶ Lásd a 9. sz. iratot.

¹⁴⁷ Lásd a 18. sz. iratot.

A.

A holland parlament Gerard Hamel Bruyninxnak Hága, 1687. szeptember 30.

(NA, ASG, inv. nr. 4592, f. 95v)

Aen den Heer Extraord.^r Envoyé Hamel Bruynincx,
den 30.e Septembris 1687.

De Staten etc.

Edele etc. Wij senden ul. hiernevens geslooten copie van de missive van den Heere Prince van Transylvanien, geschreven tot Radnud, den 14. Augusti lestleden, waerbij den hoochgemelten Heere Prince ons bedanckt voor de ordre aen ul. gegeven, omme de saecken van den meerhoochgemelten Prince te bevorderen, ende hebben goetgevonden ul. daernevens aen te schrijven, dat ghij, in gevolge van onse resolutien van 12. Juny lestleden ende 15. deser, de saecken van den hoochgemelten Prince, ende de conservatie van de Protestantsche Religie in dat Furstendom, aen het Hoff van Sijn Keyserl. Ma.^r ten besten sult seconderen ende appuyeren, ende daerover met den aldaer aenwesende minister van den hoochgemelten Heere Prince, confereren ende corresponderen, ende ons rescriberen, wat bij ul. daerontrent sal wesen gedaen ende verricht. Waertoe ons verlaetende etc.¹⁴⁸

Fordítás

Hamel Bruyninx rendkívüli követ úrnak,
1687. szeptember 30.

A Holland Egyesült Tartományok stb.

Nemes stb. Mellékleten megküldjük nagyságodnak Erdély fejedelme Radnóton, augusztus 14-én kelt levelének másolatát, melyben a fent említett fejedelem köszönetet mond a nagyságodnak adott utasításért, hogy a fent többször említett fejedelem ügyét támogassa, és úgy határozotunk, hogy ezenkívül írunk nagyságodnak, hogy június 12-i és e hónap 15-i határozataink következtében a fent említett fejedelem ügyét és a protestáns vallás fennmaradását abban a fejedelemségben Őcsászári Felsége udvaránál a lehető legjobban támogassa és segítse, és arról a fent említett fejedelemnek a bécsi udvarnál jelen levő követével tanácskozzon és levelezzen, és számoljon be nekünk arról, hogy az ügyel kapcsolatban mit tett és intézett. Melyre hagyatkozva stb.¹⁴⁹

¹⁴⁸ A „Waertoe ons verlaetende beveelen wy Ul. in de bescherming Gods” korabeli záróformula rövidítve.

¹⁴⁹ A „Melyre hagyatkozva ajánljuk önt Isten védelmébe” korabeli záróformula rövidítve.

21.

A fejedelmi tanács instrukciója Gyulai Ferenc számára Radnót, 1687. október 8.

(Lásd a 24. sz. irat E. mellékletét)

22.

Apafi Mihály a holland parlamenthez Nagyszeben, 1687. október 24.

(MNL, P 659, 47. cs., No. 972)

Íránta és országa helyzete iránti buzgó szeretetük jelét mutatják ki azzal, hogy folyamatosan és ismételten utasítást adnak a császári udvarhoz delegált követüknek: támogassa ügyüket a császárnál. Köszönetképpen és hogy országuk egyre növekvő gondjait bemutassák, elküldte hívét, Kolosvári Istvánt, a nagyenyedi kollégium professzorát minden szükséges irattal. Arra kéri őket, hogy mindazt, amit az előbbi egyrészt a címzettek iránti őszinte tisztelete bizonyítására, másrészt a rábízott ügy érdekében előadott, higgyék el neki, és keresztényi szívvvel foglalkozzanak a fenyegető helyzettel, és belátásuk szerint hathatósan fáradozzanak annak gyors orvoslásán, amivel örök hálára kötelezik országát és annak minden rendjét.

Celsi ac Praepotentis Incltyi Belgii Ordines.
Domini Colendissimi.

Exhibent nobis e Statibus regni nostri Illustrissimae Do(mi)n(ati)ones vestrae studiosissimorum suorum et amoris Tesseram, dum iteratos ad Illustrissimum suum in Aula Caesarea Residentem ordines dare non desinunt,¹⁵⁰ de rebus nostris coram Sacra Casarea Majestate promovendis. In cujus summam gratiarum actionem, crescentiumque in dies Regni mei malorum declarationem ablegavimus ad Illustrissimas Domina(ti)ones Vestras virum nobilem ac clarissimum Stephanum Colosvári, Collegii Albensis Tran(sylva)niae professorem, fidelem nobis dilectum pleno de omnibus documento. Quicquid igitur ille tam pro contestatione synceri affectus, quam pro ratione commissi sibi negotii exposuerit. Vestras Illustrissimas Do(mi)n(ati)ones amanter rogamus, dignentur in omnibus ipsi non modo fidem adhibere, verum et imminentem rerum extremitatem Christianis cordibus sumere et juxta altissima sua consilia maturam ejus medelam efficacissime operari. Quod nos quoque Illustrissimis Do(mi)na(ti)onibus

---

¹⁵⁰ Utalás a parlament korábban hozott, 1686. március 5-i, 1687. június 12., szeptember 15-i és 30-i határozataira.

vestris, cum universis Regni statibus perpetua gratitudine demerebimur. Servet Deus Illustrissimas Do(mi)n(ati)ones v(est)ras quam diutissime incolumes, et ad defensionem purae, sanctae Religionis n(ost)rae ad vota habiles et felicissimas.
Datum in Civitate nostra Cibiniensi. 24. Octobr(is) 1687

Celsorum ac Praepotentum Inclytorum Belgii ordinum
Devoti benevoli, ad Serviendum paratissimi

M Apafi

Kívül: Celsis ac Praepotentibus Dominis Foederatum Belgii Inclyti Generalibus Ordinibus.
etc. Dominis Colendissimis.

23.

**Apafi Mihály Orániai Vilmosnak
Nagyszében, 1687. október 24.**

(MNL, P 659, 47. cs., No. 977)

Nincs kétsége afelől, hogy eddig is átlátta országa, Erdély bonyolult helyzetét, amit ennek ellenére még részletesebben ki fog neki fejteni híve, Kolosvári István, akit e célból küldött hozzá. Kéri, hogy hallgassa meg türelmesen, foglalkozzon az ügyükkel és a kereszténység ügye iránti veleszületett aggodásánál fogva törekedjen a fenyegető helyzet hathatós orvoslására, amivel örökre lekötelezi őt és országa minden rendjét.

Serenissime Princeps.

Domnine Colendissime.

Non dubito quin Serenitas vestra perplexum Regni mei Transylvaniae statum et hactenus intellexerit. Uberius tamen explicabit vestrae Serenitati, vir nobilis ac clarissimus Stephanus Colosvári, Collegii Albensis Tran(sylva)niae professor, fidelis mihi dilectus, quem eo fine ad vestram Serenitatem ablegati. Enixe rogo vestram Serenitatem, dignetur praefatum fidum ablegatum meum patienter attendere, et negotia Christiane, cordi sumere, ex innato suo, in Rem Christianam Zelo, imminentium malorum medelam, juxta altissimum suum consilium efficacissime operari. Vestra Serenitas, pro tam Christiano et memorabili opere divina benedictione coronabitur meaque ac universorum Regni mei Statuum perpetua sibi obligavit servitia. Interea Vestrae Serenitati omnem felicitatem et votiva quevis apprecor solatia.

Datum in civitate mea Cibiniensi. 24. Octobr(is) 1687

Serenitati Vestrae Servitor paratissimus

M Apafi¹⁵¹

---

¹⁵¹ A benne levő cédulán Teleki kézírásával: Auriacusnak [= az orániai hercegnek] Kolosvari uram által

24.

Gerard Hamel Bruyninx a holland parlamentnek Bécs, 1687. november 3. körül¹⁵²

(Kiadva: ANTAL–PATER, 1929, 386–387)

Arra kéri a címzetteket, hogy támogassák Erdély ügyét, lépjenek gyorsan és válaszoljanak neki, mert a fejedelemségben a hihetőnek tűnő ígéretek ellenére nincs biztosítva a vallásszabadság.

Mellékletek:

A.

Donáth János előterjesztése Gerard Hamel Bruyninxnak Bécs, 1687. április 7. és május 8. között¹⁵³

(Kiadva: ANTAL–PATER, 1929, 387–388)¹⁵⁴

1685 november havának elején nem vették figyelembe az öt vagy hat megyében és kerületben elszenvedett kárt,¹⁵⁵ azok elnéptelenedését, teljes kiszigerelését, és azért sem szóltak fel, amikor Scherffenberg gróf¹⁵⁶ a múlt év nyarán Erdélyben tombolt,¹⁵⁷ az ország legnagyobb részét kifosztotta és kirabolta, sok ártatlant elpusztított, sok várost, falut és városházát felegetett, a gabonát letaposta, számtalan kisebb és nagyobb állatot elhajtott. Amiatt sem emeltek kifogást, hogy a kár értéke meghaladta az egymillió német forin-

¹⁵² Mint már volt róla szó, a holland követ jelentései Bécsből általában egy hét alatt értek Hágába. Mivel a levéllel 1687. november 10-én foglalkoztak, keletkezését egy héttel korábbra kell tennünk.

¹⁵³ Donáth a bécsi újtjáról szóló beszámolójában maga írja, hogy április 7-én érkezett Bécsbe (vö. MNL, P 659, 19. cs., No. 659). Hamel Bruyninxtól tudjuk, hogy május 9-én készült hazaindulni. Lásd a 7. sz. iratot.

¹⁵⁴ A kiadott szöveg az eredetileg latin nyelvű szöveg holland fordítása. A latin eredeti Donáth jelentésének mellékletét képezi. Az erdélyi követ feljegyzése szerint az előterjesztést nemcsak a holland követnek, hanem a svéd király, a szász és a brandenburgi választófejedelem követeinek is átadta (vö. MNL, P 659, 19. cs., No. 659.) – A latin nyelvű melléklet az erdélyi rendek által *Caraffa tábornoknak* Fogarasban, 1687. március 10-én kelt hosszú leveléből (vö. ALVINCZI, 1887, 159–165) emel át részleteket, azokat néhol tömörítve, illetve a szöveget a megszólítások elhagyásával személytelenítve. Az Caraffának szóló levél vonatkozó helyeire a jegyzetekben hívom fel a figyelmet.

¹⁵⁵ Antonio Caraffa tábornok ekkor vonult be a Partiumba és Erdély északi részére. Az érintett vármegyék, illetve kerületek ezek voltak: Bihar, Kraszna, Máramaros, Doboka, Belső- és Közép-Szolnok vármegyék, illetve a kővári és láposi kerület. Vö. ALVINCZI, 1887, 159.

¹⁵⁶ Friedrich Sigmund Scherffenberg császári tábornok

¹⁵⁷ Scherffenberg 1686 májusában közölte Apafival, hogy bevonul Erdélybe, ezért gondoskodjon a császári csapatok élelmezéséről. Az erdélyi követ azokra a pusztításokra utal, amelyeket a tábornok csapatai augusztusi távozásukig követtek el. Vö. EOE, 1895, 52, 63.

tot,¹⁵⁸ jóllehet a császári sereget, saját országuk érdekeit figyelmen kívül hagyva, nagy mennyiségű élelmiszerral látták el. Meg akarván mutatni állhatatosságukat a császárnak és a keresztény államoknak, annak ellenére, hogy a múlt évben a császári udvarhoz küldött követük ismét nem várt határozattal tért vissza, mivel a császár miniszterei erődeik tekintetében a császári rendeletbe¹⁵⁹ olyan kedvezőtlen feltételeket vetek fel – egészen másokat, mint amit nekik mondtak, amelyek – a török szorításában vergődve – szabadságjogaik elvesztésével és hazájuk pusztulásával fenyegettek, amelyeket így ebben a formában nem tudtak elfogadni, fejedelmük jóváhagyásával, az említett diploma értelmében 50.000 birodalmi tallért – amelynek megfizetésére ugyanazon diploma szerint a török iga alól történt felszabadítás előtt nem voltak kötelezve – a múlt év októberében – a császár katonáira való tekintettel átnyújtottak,¹⁶⁰ hogy a továbbiakban mentesüljenek a kvártély biztosítása alól az Erdélyi Fejedelemség belső és külső területein is.¹⁶¹

Mindezek után fejedelmük ismét elküldött valakit a császárhoz, hogy a diplomát jobb és kedvezőbb formában kapják meg,¹⁶² de közben Caraffa gróf¹⁶³ egy követe azzal a paranccsal érkezett, hogy – annak ellenére, hogy mennyi nyomorúságban volt már részük, és minden követelést kifizettek – még tízezer porciót készítsenek elő és azt fizesék ki. Mégis mielőtt erről megállapodás született volna, császári csapatok törtek be Erdély különböző megyéibe, majd e megpróbáltatás után újabb százezer német forintot és huszonkétezer köböl búzát vagy zabot¹⁶⁴ vitettek át a császári területekre.¹⁶⁵

Tudják, hogy a császár és más szövetséges keresztény uralkodók nem azért fogtak fegyvert a török ellen, hogy keresztény tartományok és így ők is elnyomassanak, hanem hogy a sikeres háború következtében azon keresztényeknek, akiket a pogány jármából kiszabadítottak, a szabadságjogait visszaállítsák. Mert mi lehet nagyobb elnyomás annál, ha olyan nagy porciók kifizetését róják ki rájuk annak ellenére, hogy a császár szövetséges barátai és nem örökös tartománya – tekintve, hogy Erdély sok éve fejedelemség volt és szabadságot élvezett, amelyet sem belülről, sem kívülről nem háborgatott senki. De ők ezt elviselték, mert eddig is és az itt ismertetett kár után is a császár kedvére kívántak tenni, és a jövőre nézve is kinyilvánítják a császár és a keresztény közösség iránti elkötelezettségüket, anélkül azonban, hogy magukat végveszélynek tennék ki és szabadságuktól megfosztanák magukat, ezért arra kérik a császárt, hogy számukra kedvezően változtassa meg a diplomát.¹⁶⁶

¹⁵⁸ Vö. ALVINCZI, 1887, 160.

¹⁵⁹ Az 1686. június 28-án kiadott Haller-féle diploma.

¹⁶⁰ Az összeget Nagybányán nyújtották át a császári hadbiztosnak. Vö. EOE, 1895, 66.

¹⁶¹ Vö. ALVINCZI, 1887, 160.

¹⁶² A fogarasi országgyűlés 1686 szeptember végén úgy döntött, hogy Gyulai Ferencet, Bagotay Ferencet és Donáth Mihályt küldik újabb tárgyalásokra Bécsbe. Vö. EOE, 1895, 66.

¹⁶³ Antonio Caraffa (1646–1693) császári tábornok, 1687 tavaszán az ún. eperjesi törvényszék létrehívója, 1688-tól az Erdélyben állomásozó császári csapatok parancsnoka.

¹⁶⁴ A Caraffának írt levélben: „...centum mille florenos, *decem* mille cubulos tritici, avenae cubulos *undecim* mille...”. Vö. ALVINCZI, 1887, 161.

¹⁶⁵ Vö. ALVINCZI, 1887, 161–162.

¹⁶⁶ Vö. ALVINCZI, 1887, 161–163.

Ezért felkéri a holland parlamentet és az orániai herceget, mint a keresztény vallás legigazabb patrónusait,¹⁶⁷ hogy a császári udvarnál és más fontos helyeken, ahol támogathatják ügyüket, erőteljes közbenjárásukkal segítsenek rajtuk, hogy korábban említett erőfeszítéseik után a keresztény közösség tagjai lehessenek és a diplomát az általuk kívánt formában kaphassák meg a császártól.¹⁶⁸

B.

Gyulai Ferenc beadványa I. Lipóthoz Bécs, 1687. szeptember 21. előtt¹⁶⁹

(NA, ASG, inv. nr. 11684, 667–671)

1. Emlékezetébe idézi azokat az eseményeket, amelyet Erdély a császár iránti engedelmesség jegyében és a keresztény nemzetek közösségéért a korábbi évek során tett, utalva arra, hogy erejükön felül vették ki részüket a császári katonaság élelmezésében. A folyó évben azonban nem tudják beszedni a szokásos adókat és a rendkívül időjárás, valamint az ezzel járó termés kiesés vészhelyzet elé állította az országot. Őszintén megvallják, hogy két levelet is kaptak a török nagyvezértől, sőt két követüket is elküldte a fejedelemhez, arra figyelmeztetvén őket, hogy ha a császár katonáit ingyen tudták élelmezni, akkor neki is fizessék meg az adót, amit a kényszer hatása alatt megtettek. Az előbbiek alapján arra kérik a császárt, hogy mentse fel őket a téli beszállásolás biztosítása és egyéb terhek alól. Ha ugyanis a császári katonaság mégis bekvártélyozna a télre Erdélybe, annak az lenne a következménye, hogy a török lerohanja az országot, ami végső soron az ország pusztulását vonná maga után. Hiszik ugyanis, hogy a török elleni sikeres harcoknak nem az volt a célja, hogy helyzetük rosszabbodjon, hanem éppen ellenkezőleg, javuljon.

2. Ha a császár szerződést kötne a törökkel, akkor arról tájékoztassa Erdély fejedelmét és foglalja bele abba a következőket: mivel Erdély Bethlen Gábor és az idősebb

¹⁶⁷ Ez a rész a Caraffának írt latin nyelvű levélben – érthető módon – nem így szerepel. Abban a rendek a *lotharingiai herceg* és *Caraffa* közbenjárását kéri a bécsi udvarnál (vö. ALVINCZI, 1887, 163). A Donáth által írt latin nyelvű szövegben ez áll: „Quamobrem Serenissimum Principem tanquam Christianae Religioni nostrae Christianum et Praecipuum Patronum denuisse sed confidentissime rogamus...”, ami azt jelenti, hogy a fennmaradt szöveg a választófejedelmek (princeps) követeinek szóló előterjesztések szövegét őrizte meg. A holland és svéd követnek átnyújtott előterjesztésekben ez a rész a vonatkozó titulusok (Orániai Vilmosnál és a holland parlamentnél Serenissimus Princeps, illetve Praepotentes Ordines Belgii Foederati, valamint a svéd király esetében Serenissimus et Potentissimus Rex) függvényében módosult.

¹⁶⁸ Vö. ALVINCZI, 1887, 163.

¹⁶⁹ Hamel Bruyninx egy e napon kelt levelében jegyzi fel, hogy az erdélyiek egy beadványt nyújtottak be az udvarnál a főudvarmesternek és a kancellárnak (vö. Gerard Hamel Bruyninx Casper Fagelnek, Bécs, 1687. szeptember 21. NA. ACF, inv. nr. 277.). Gyulainak egy Apafihoz írt, szeptember 25-i leveléből kiderül, hogy az erdélyi követ akkor már túl volt császárnál tett audiencián, és a holland követ által említett két személlyel folytatott megbeszélésen is. Vö. EOE, 1896, 207.

Rákóczi György idején évi tízezer aranyat fizetett adóként, hadd fizessenek most is ennyit, vagy legfeljebb tizenötezret, amit II. Rákóczi György rótt le, eltérően attól az évi nyolcvanezertől, amit Barcsai Ákos ígért meg a töröknek és most is fizetni kényszerülnek; az ország határait a török ne támadja többé és a szomszédos területeket se foglalja el; garantálja az országnak a szabad fejedelmválasztást és a törvények és kiváltságok további érvényesülését; az országot a továbbiakban ne terheljék hadi szolgálattal és gabona biztosításával; a tatár és török hadak a továbbiaknak ne vonulhassanak át az ország területén.

3. Ha a császár a magyarországi ügyével is foglalkozna, akkor biztosítsa a magyarországi evangélikus egyházak, különösen pedig a sárospataki egyház és kollégium viszaállítását, és ismerje el szabad működésüket is, és orvoslja azon Erdélyben élő magánszemélyek panaszát, akik bár örökség címén jogosan birtokolták javaikat, azokat elhagyták.

Kéri, hogy olyan rendeletet hozzon, amellyel teljesíti kéréseiket és sokat szenvedett országukat megszabadítja a terhekről, orvoslja problémáikat és gondoskodik országuk biztonságáról.

Propositiones Ablegati Transylvanici super ablegatione Celsissimi Principis Transilvaniae, D(omi)ni sui Clementissimi ad Aulam Imperatoriam expedita exhibita.¹⁷⁰

Augustissimi Imperatoris naturali clementiae confisi, demississime in conspectu suae M(ajesta)tis instandum duximus. Clementer ruminatis devotionibus, expensis, indubitatisque obedientiae Christianae signis, quae Celsissimus Princeps, universique status et ordines Regni Tran(silvan)iae eam erga sacram Caesaream Regiamque M(ajesta)tem, tum vero erga Remp(ublicam) Christianam, ab aliquot annis sincere tunc praestiterunt praecipue.

Dum in hibernatu milites suae M(ajesta)tis magno cum suorum detrimento in partibus¹⁷¹ eidem annexis, binis vicibus patienter sustinuerunt.

Annonae pecuniarum aliarumque expensarum administratione arma¹⁷² suae M(ajesta)tis debito tempore sublevaverunt.

Multarum damnificationum, desolationum gravaminibus variorum pagorum et curiarum incinerationibus, ac aliis innumerabilibus perpeccionibus posthabitis; eam etiam solutionem quam pro sustentatione militiae suae M(ajesta)tis nunc postremo a sua Celsitudine Regnoque Transilvaniae suppeditari desiderarunt, vix cum extrema enervatione miserae plebis, omniumque regnicolarum, ad ultimum usque plenarie praestiterunt.

¹⁷⁰ Gyulai beadványában híven követi a neki adott instrukció gondolatmenetét. Vö. ALVINCZI, 1887, 170–173.

¹⁷¹ Az eredetiben: paribus

¹⁷² Előtte áthúzva: variorum pagorum et curiarum. A másoló tévedésből a következő bekezdés néhány szavát másolta ide.

Perpensoque benigne moderno afflictæ Patriæ justo Dei iudicio in summam necessitatem prolapsa statu, ubi omnium inter tot rerum, discrimina proventuum Regni, alias percipi solitorum adeo destituitur mediis, ut nullas¹⁷³ prorsus quaesturas injuria temporum exerceri permittat; Quod vero majus est, sterilis hic annus et variarum tempestatum plenus ita omnia integræ Ditioni nostræ denegavit, ut nimia asperitas hiemis, extraordinaria siccitas veris, innumera multitudo locustarum, summa aestatis intemperies, frequentia denique grandinum, hominibus frumenta, pecoribus vero gramina penitus surripuerint; unde metuimus, ne ferme ad extremam necessitatem universos incolas regni tanta inopia rerum adigat.

Testamur ingenue supremi quoque purpurati¹⁷⁴ binas quoque nos litteras accepisse¹⁷⁵ ac insuper per duos legatos suos ad Celsissimum Principem transmissos, multis minis admonitos fuisse super eo. Quod si gratis in rationem Caesareanorum commeatum suppeditare potuimus tanto magis pro necessitate, militibus Imperatoris sui Potentissimi, non gratis sed in defalcationem tributi ordinarii annonam præbere, nullo sub colore et prætextu negligamus, si imminetia nobis pericula evitare velimus; Celsissimus tamen Princeps universique status Regni nulla prorsus promissione facta se hoc minime præstare posse, aperte coacti sunt resolvere.

Praemissis itaque omnibus ita præscitis, prærecensitisque rerum Transsilvanicarum gravaminibus clementer intellectis, juxta sæpius oblatam suæ Majestatis clementiam,¹⁷⁶ expectamus humillime benignam et exoptatam suæ M(ajesta)tis resolutionem, qua dignetur sua M(ajes)tas post tantam expensarum molem, tantasque Regni vicissitudines, a quartiriis aliisque supportandis oneribus, in hoc Regni miserabili statu, tam interiores quam exteriores Regni partes, antiquitus eidem annexas immunes reddere ne in extremam desolationem aut desperationem misera Patria proruat.

Si enim militia suæ M(ajesta)tis in aliquibus Regni Transilvaniae partibus hibernatum substitueret, procul dubio ad ulciscendam injuriam gens etiam Barbara alias Regni partes irrueret, unde nihil aliud nisi sedes belli, exindeque ultimum excidium in Transilvania indubitatum foret: quid enim commodi tam sua M(ajes)tas quam tota Resp(ublica) Christiana, ex finali tandem illa eversione Regni perciperet.

Scimus enim, ita et credimus, Augustissimum Imper(ator)em Christianamque Remp(ublic)am non eo fine arma sumpsisse ut Christianae provinciae et nos quoque opprimamur magis, quam sub jugo Barbaro fuimus, verum ut occasione tam felicitis bellegerationis, qui ex Christianis eramus sub jugo Turcico, liberemur, vel saltem aliqua ex parte sublevemur, gloriosique triumphus suæ M(ajesta)tis .....¹⁷⁷ gratulabundi expectantes, dignas Deo quoque referamus gratias.

---

¹⁷³ Az eredetiben: nullus

¹⁷⁴ Szári Szulejmán pasa, török nagyvezér

¹⁷⁵ Lásd a nagyvezér Zimonyban, 1687. július 20. és 30. között, valamint Eszéken, 1687. július 10. és 20. között kelt leveleit. Vö. ALVINCZI, 1870, 201–202; TMÁOT, 1872, 254–256; ALVINCZI, 1887, 169–170.

¹⁷⁶ Előtte áthúzva: resolutionem

¹⁷⁷ Kipontozva az eredetiben

2. Si quando Augustissimo Imperatori plaucerit foedus cum Barbaro inire, dignetur tempestive sua M(ajes)tas Celsissimo Principi significare, et ineundae pacificationi Regnum etiam Transilvaniae sub specificandis clausulis inserere.

Primo. Quoniam Transilvania Magno Turcarum Sultano, scilicet Sultano Szuliman in pensione tributi, decem millium aureorum deditioem fecerat quamvis tunc confinia Regni multo longius se extendebant, quam summam felicitatis reminiscendae etiam Principes Gabriel Bethlen, Georgius Ragotsky senior in eo numero annuatim administrarunt; Ideoque Tributum Transilvaniae relaxaretur usque ad decem millia aureorum; aut si res eo reduci non possit, sicuti tempora Georgii Ragotsky secundi in quindecim millibus aureorum tributi solutio praestabatur ita deinceps etiam ad majora onera supportanda Transilvania ne cogatur. Siquidem ista octuaginta millia Imperialium, quae annuatim administrare Barbaro necessitatur, non Regnum Transilvaniae, sed Achacius Barcosai [!] rebellionem contra Principem suum attentando, pro promotione privatae causae Ottomanicae Portae promiserat; unde legitime a Regnicolis condemnatus, dignum accepit supplicium.

Secundo. Ne ullos limites Transilvaniae seu confinia amplius Barbarus impediatur aut adimat.

Tertio. Liberam electionem Principum legumque Patriarum immunitates, privilegiaque salva, Transilvanis, sicuti hactenus, ita in posterum quoque intacte permittat.

Quarto. Insurrectionibus bellicis, annonarumque extorsione Transilvani ne graventur.

Quinto. Exercitibus Tartarorum aut Turcarum transeundi et redeundi per Regnum Transilvaniae passus et facultas ne admittatur.

3. Quatenus Res Hungarorum per clementiam suae M(ajesta)tis complanabuntur, dignetur sacra M(ajes)tas Ecclesiarum Augustanae confessionis in Hungaria,¹⁷⁸ signanter vero Ecclesiae et Collegii Saros-Patakiensis restitutionem demandare,¹⁷⁹ simulque liberum exercitium eorundem percipere; aliarumque privatarum personarum in Transilvania degentium, justis vero juribus suis, ratione haereditatum in partibus Hungariae existentium, destitutorum, difficultates gratia sua Caesarea regiaqua mederi exoptataque resolutione quoslibet justa petentes consolari.

Denique ut Imperatoria Sua M(ajes)tas, a qua nimirum post Deum, tota salus et conservatio Regni Transilvaniae pendet, praemissorum omnium dignum et gratiosum habendo respectum, nos in tantis rerum nostrarum angustiis constitutos, de relaxandis oneribus, medendisque difficultatibus afflictissimi Regni, clementissima exoptataque

---

¹⁷⁸ Gyulai itt hibát vétett, mivel instrukciójában arra utasították, hogy érje el: „...méltóztassék ő felsége Magyarországon *vallásunkon lévő* ecclesiák, nevezet szerint az pataki ecclesiának és collegiumnak szabad exercitiumát kegyelmesen megengedni...” (vö. ALVINCZI, 1887, 173), vagyis nem a magyarországi evangélikus, hanem *református* vallásgyakorlatának biztosítását kellett elérnie.

¹⁷⁹ A sárospataki református templom és kollégium 1671-ben került a jezsuiták kezére. A templom egy rövid időszaktól eltekintve ott is maradt, a kollégiumot a reformátusok 1682-ben visszafoglalták ugyan, de 1687 áprilisában ismét a jezsuitáké lett.

resolutione maturet consolari, ejusdemque Regni securitati et conservationi paterna benignitate prospicere dignetur supplices rogamus; Quod summa cum fiducia sperantes, cum propriae desint serviendi vires, Deum pro incolumi ac longaeva augustissimae suae M(a)jesta)tis vita submissis praecibus oramus.¹⁸⁰

C.

I. Lipót dekrétuma Gyulai Ferenc beadványára Bécs, 1687. szeptember 27.

(Kiadva: ALVINCZI, 1870, 210–212)

Bár szeretne segíteni az erdélyieknek a beszállásolások ügyében, ez a lotharingiai herceg¹⁸¹ hatásköre, így meg van győződve arról, hogy a herceg tekintettel lesz Erdélyre, és a levélíró is az ország kívánságaira.

D.

Paul Anton Houchin jegyzéke Apafi Mihálynak Radnót, 1687. október 2.

(Kiadva: ALVINCZI, 1870, 215–219)

Felszólítja, hogy működjön együtt a császári katonasággal és ennek keretében követői legyenek arra felhatalmazva, hogy a Szentjób¹⁸² felé tartó császári seregnek kellő mennyiségű gabonát biztosítsanak, adjanak át néhány várat a császáriaknak és biztosítsanak a közelgő télre a sereg egy részének szállást.¹⁸³

E.

A fejedelmi tanács instrukciója Gyulai Ferencnek Radnót, 1687. október 8.

(NA, ASG, inv. nr. 11684, 675–678)

Miként tőle is értesültek róla, Houchin szatmári várparancsnok és Tiell, a haditanács titkára keresték fel Apafit a lotharingiai herceg követeként. Az utóbbi által a fejedelem-

---

¹⁸⁰ Másolat

¹⁸¹ Károly Lipót (1643–1690) lotharingiai herceg, a szövetséges és császári hadak főparancsnoka, 1687 őszén a császártól teljhatalmat kap Erdélyben.

¹⁸² Helység Bihar vármegyében

¹⁸³ Ismerteti JAKAB, 1874, 146–148.

nek küldött leveleket és a követek által előterjesztett pontokat másolatban továbbították a címzettnek. Bánffy Györgyöt, Alvinczi Pétert és Bálintith Zsigmondot követként a herceghez küldték és segítségként a következőket ajánlották fel: a Szentjób környéki várakba tízezer köböl búzát fognak elraktározni, pénzben pedig húszezer forintot ajánlanak fel. Ha ez nem elég, akkor újabb harmincezer magyar forintot ajánlanak azzal a kikötéssel, hogy a császári csapatok nem szállásolhatnak be télire Erdélybe. Helyőrségeket csak végveszély esetén fogadnak be, a herceg biztosítéka mellett, és arra törekcsenek, hogy a javaslatot jóváhagyásra megküldjék a császárnak.

A herceg még meg sem kapta ajánlatukat, de a császári sereg máris behatolt Erdélybe és Somlyó környékén ütött táborn. A herceg követeiket a sajátjával, Tiellel együtt visszaküldte, és nem készül elhagyni téli szálláshelyét, ahogy követének sem adott még írásban utasítást.

A keresztény országok követeinek és más jóakaróiknak tanácsait és jóindulatú figyelmzettéseit köszönettel vették.

Arra kéri a címzettet, hogy a protestáns országok követeit, különösen a brandenburgi választófejedelmét és Hollandiáét kérje meg arra: református hitükből adódó lelkiismeretük szerint minél előbb írjanak a választófejedelemnek és a parlamentnek, hogy azok a keresztényi szolidaritás jegyében támogassák az ügyüket.

Arra kéri, hogy fáradhatatlanul és hathatósan ismertesse a helyzetet a protestáns országok követeivel, hogy azok minél előbb tájékoztassák a brandenburgi választófejedelmet és a holland parlamentet a gondjaikról, és hathatósan járjanak közben annak érdekében, hogy előljáróik támogassák az ügyüket és háírsák el róluk a végveszélyt. Azon kívül, hogy a választófejedelem elküldte a követeit a fejedelemhez Erdélybe, nyújtson némi segítséget is oly módon, ahogy azt jónak látja. A holland parlament pedig, mivel a nagyobb távolság miatt másképp talán nem segíthetnek rajtuk, a legkeresztényibb ország és az azonos felekezethez tartozó hittestvéreik iránti részvétől indítva hathatós kérvény útján akadályozza meg a császárnál végső elpusztításukat, és a korábban meghozott, számukra előnyös határozatuk alapján foglal kozzon ügyükkel körültekintően és minél előbb.

Közölje velük azt is, hogy ha a holland parlament és a választófejedelem a legkeresztényibb jóakarattal kezelik ügyüket, nevük örökre fennmarad Erdélyben és utódaik között. Egyedül az említettek tudják megakadályozni, hogy az országot elpusztítsák és a keresztény hitet kiírsák. Ha az említettek hajlandók kérésüket teljesíteni, akkor törekedjen arra, hogy ne késlekedjenek, mert a halogatás veszélyes stb.

Copiae literarum Excellentissimorum, Spectabilium ac Magnificorum D(omi)norum Consiliorum Celsissimi Principis Transilvaniae, et Partium Hungariae eidem annexarum, ad Illustrissimum Franciscum Gyulai Suae Celsitudinis in Aula Imperatoria Commorantem Ablegatum transmissarum

Illustrissime ac Generose D(omi)ne

Prout vestra etiam Generosa Dominatio nobis notum fecit Excellentissimus Dominus Hussin,¹⁸⁴ Commandans Szachmariensis D(omi)nus Tiell bellicus¹⁸⁵ videlicet suae Majestatis secretarius ad Celsissimum Principem Dominum nostrum Clementissimum ablegati sunt, quorum medio, quales literas Sereniss(imus) Dux Lotharingiae transmisit Celsissimo Principi, qualia item puncta D(omi)ni Ablegati exhibuerunt,¹⁸⁶ singula in paribus G(ene)rosae D(omi)ni vestrae transmisimus. Nos ex parte nostra unanimi voto Magnificos ac Generosos D(omi)nos Georgium Banfi, Petrum Alvintzi et Sigismundum Balintith ad Sereniss(im)um Ducem expedivimus,¹⁸⁷ et medio istorum omnimodam accomodationem tam ratione pecuniarum, quam annonae promisimus et obtulimus; taliter, quod de praesenti decem millia cubuculorum tritici ad castra circa Szent Job posita administrabimus. Praeterea item decem millia cubuculorum praebarabuntur, quae statim primo vere administrabuntur,¹⁸⁸ in pecuniis vero primo ducenta millia;¹⁸⁹ Deinde si sic res componi non poterit; trecenta etiam millia florenorum Hungaricalium sunt promittenda, his tamen conditionibus; ne hybernia in Transylvania figantur; Praesidia vero ex bene plauto recipere nolumus, siquidem extremum exinde periculum praevidemus, si assecurativas super his a Serenissimo Duce habuerimus operam, ut ratificandi causam ad suam Majestatem transmittamus.

Serenissimus Dux nullas nostras oblationes acceptavit, sed castra versus Transilvaniam movit, et circa Somlyo pridie collocavit,¹⁹⁰ cum universa armata suae M(ajesta)tis et quinquaginta tormentis: legatos nostros dimisit, suo etiam legato ipsis adjuncto, qua vera legatione, necdum est certum, prout enim legati nostri scribunt, hybernia et quartiria remittere nollit, quamvis autem D(omi)num Tiell, secretarium pro Residente huc ad Celsiss(im)um Principem expedivit, medio cujus tractatum exercent, sed hactenus nullas etiam illi Sereniss(im)us Dux exaravit literas.

Christianorum Residentium aliorumque benevolorum consilia, et benignas intentiones magna cum gratiarum actiones acceptamus, ita et grata habemus.

Generosa vero Dominatio Excellentissimos Dominos Residentes Evangelicos praecipue Serenissimi Principis Brandenburgici¹⁹¹ et Praepotentum D(omi)norum Ordinum Confoederati Belgii ad Sanctum Jesu Christi Evangelium rogat, ac simul etiam cogat per conscientiam, qua tenetur Deo et Orthodoxae Religioni, scribant quanto citius, tum Sereniss(im)o Principi, tum Praepotentibus D(omi)nis Ordinibus, dignentur per amorem Jesu Christi, et Sancti ejus Evangelii, Christianamque

---

¹⁸⁴ Paul Anton Houchin

¹⁸⁵ Johann Tiell, a császári haditanács titkára

¹⁸⁶ ALVINCZI, 1870, 223–227.

¹⁸⁷ Kinevezésükre 1687. október 2-án, az október 2–7. között tartott radnóti országgyűlésen került sor (vö. ALVINCZI, 1887, 179). Instrukciójukat lásd ALVINCZI, 1870, 223–227.

¹⁸⁸ A követek instrukciójában ugyanezek az összegek szerepelnek. Vö. ALVINCZI, 1870, 224.

¹⁸⁹ A pénzbeli ígéretre lásd ALVINCZI, 1870, 225.

¹⁹⁰ A lotharingiai herceg október első felében ért Somlyó közelébe, a helység október 13-án adta meg magát.

¹⁹¹ Jean Frédéric Bonet de Saint Germain, 1685 és 1697 között Frigyes Vilmos brandenburgi választófejedelem követe Bécsben. Vö. BITTNER, 1936, 35.

obligationem, nostris rebus mederi; si enim e medio nostri sanctissima Evangelii Jesu Christi propagatio tolletur, in re ultimi illius iudicii coram Throno Dei inexcusabiles erunt; siquidem circum circa omni spe humana destituti sumus, neque Barbaris fidem adhibendam esse nobis persuademus.

Instandum igitur est indefesse et efficaciter coram Excellentissimis Dominis Ablegatis Evengelicis, ut festinent tum Serenissimum Principem Brandeburgicum, tum Praepotentes Ordines, de summa anxietate nostra certos reddere, efficaciterque instare, dignentur rebus nostris succurrere, et ultimum nostrorum excidium praevenire; ita ut Serenissimus Princeps legatos suos ad Celsissimum Principem in Transilvaniam expediret auxiliaque nonnulla, eo quo sua Serenitas feliciori indicat modo, praebere dignaretur. Praepotentissimi vero Domini Ordines, quoniam ob loci distantiam longiorem nobis fortasse seccis succurrere non possint, per efficacissimam coram sua M(ajesta)te instantiam, dignamque super oppressione Christianissimi Regni et propriae religionis condolentiam, exindeque factam resolutionem¹⁹² (quae plurimum nobis proderit) extremam nostram eversionem tollere, et de rebus nostris caute providere quanto citius non dedignentur.

Pro qua Praepotentissimorum D(omi)norum Ordinum, Serenissimique Principis Christianissima erga nos praestanda affectione, felicem perpetuamque habebunt nomina eorum in Transilvania, posterosque nostros memoriam. Deus quoque maximus sine dubio remunerabit, si nos deleri, et sanctum Christi Evangelium inter nos extingui non patientur, cum nemo melius in his nostris anxietatibus nobis, quam Serenissimus Princeps, Praepotentissimique D(omi)ni Ordines succurrere poterit. Quod si nobis denegare noluerint ut ne procrastinetur, instare, debet serio periculum enim in mora etc. Datum in Radnoth 8. octob(ri)s 1687

Illustrissimae G(ene)rosae D(ominationis) vestrae amici et benevoli
Illustrissimi Principis Transilvaniae, D(omi)ni nostri Clementissimi Intimi Consiliiari¹⁹³

25.

A holland parlament határozata Hága, 1687. november 10.

(NA, ASG, inv. nr. 4592, f. 112v)

Ontvangen eene missive van den Heer Hamel Bruyninx, haer Ho. Mo. Extraordinaris Envoyé aen het Hoff van den Keyser, geschreven sonder expressie van tijt off plaets, geadresseert aen den Griffier Fagel ende daernevens verschijde bijlagen, ende onder letter E. een brief van de Raden van de Prins van Zevenbergen van den Heer Franciscus

¹⁹² Utalás feltehetőleg a parlament korábbi, szeptember 15-i, Erdéllyel kapcsolatos határozatára.

¹⁹³ Másolat. – A tanácsosok névsorát lásd EOE, 1896, 180–181.

Guilau [!] tot Weenen toegesonden waerin verhaelt wert, in wat termen de saeken staen, ende met eenen wat deselve versoecken dat bij haer Ho. Mo. ende den Heere Churfurst van Brandenburgh soude werden gedaen tot haere hulpe, versoeckende hij Heere Hamel Bruyninx daerop ten spoedighsten geïnstrueert te sijn. Waerop gedelibereert sijnde, is goetgevonden ende verstaen, dat copie van de voorsz. missive ende bijlagen gestelt sal werden in handen van de Heeren Verbolt ende andere haer Ho. Mo. Gedeputeerde tot de Buitenlantsche zaken, om te visiteren, examineren en van alles alhier ter vergaderinge rapport te doen sonder resumptie.

Fordítás

Beérkezett Hamel Bruyninx úrnak, a Nagyhatalmú Uraknak a császári udvarhoz delegált rendkívüli követének egy időpont és hely feltüntetése nélkül írt, Fagel titkárnak¹⁹⁴ címzett levele, mely különböző mellékleteket és az E. pont alatt az erdélyi fejedelmi tanácsosok Gyulai Ferenchez Bécsbe írt levelét¹⁹⁵ tartalmazza, mely magában foglalja a dolgok állását, és azt is, hogy milyen segítséget kellene kérni a Nagyhatalmú Uraktól és a brandenburgi választófejedelemtől, megkérve Hamel Bruyninx urat, hogy mielőbb kérjen előjárótól utasítást. Tanácskozás után elrendelésre került, hogy az említett levelet és mellékleteinek másolatát eljuttatják Verbolt úrnak¹⁹⁶ és a Nagyhatalmú Urak külügyi bizottsága más tagjainak, hogy azt ellenőrizzék, vizsgálják meg és mindarról itt a gyűlésen jelentést tegyenek, mely határozat nem került felolvasásra.¹⁹⁷

26.

A holland parlament határozata Hága, 1687. november 24.

(NA, ASG, inv nr. 4592, ff. 116v–117r)

Is gehoord het rapport van de Heeren Verbolt ende andere haer Ho. Mo. Gedeputerde tot de Buytenlandtsche saecken, hebbende, ingevolge ende tot voldoeninge van derselver resolutie commissoriael, van den 10en deser, gevisiteert ende geexamineert de missive van den Heer Hamel Bruyninx, haer Ho. Mo. Extraord.^{nis} envoyé aen het Hoff van den Keyser, geschreven sonder expressie van tijt of plaets, geadresseert aen den Griffier Fagel ende daernevens verschijde bijlagen, ende E. een brief van de Raden van de Prins van

¹⁹⁴ Hendrik Fagel (1617–1690) 1680-tól a holland parlament titkára (mai fogalmak szerint: külügyminisztere).

¹⁹⁵ Lásd a 24/E sz. iratot.

¹⁹⁶ Verbolt, François, Nijmegen polgármestere, a holland parlament tagja.

¹⁹⁷ A holland parlament korabeli döntéshozatali mechanizmusára utaló kifejezés. Arra utal, hogy a határozat szövegének tervezetét más esetektől eltérően nem olvasták fel az ülésen résztvevő képviselők számára ellenőrzés céljából. Vö. THOMASSEN, 2009, 124.

Zevenbergen aen den Heer Franciscus Guilai [!] tot Weenen toegesonden waerin verhaelt wert, in wat termen de saeken staen, ende met eenen wat deselve versoecken, dat hij haer Ho. Mo. ende den Heere Churfurst van Brandenburg soude werden gedaen tot haere hulpe: versoeckende hij Heere Hamel Bruyninx daerop voorspoedichste geïnstrueert te sijn. Waerop gedelibereert sijnde, is goetgevonden ende verstaen, dat den gemelten Heer Extraordinaris envoyé Bruyninx sal werden gerescribeert, dat hij den Heer Furst van Zevenbergen, in sijne negotiatie aen het Hoff van de Keyser ten besten sal seconderen, ende vooral alle meest crachtige devoiren ende goede officien sal aenwenden, dat bij Sijne Keyserl. Ma.¹ niet en mach werden gedisponeert offte eenige nadelige resolutie genomen in prejudicie van den gemelten Furst soo in het voorszede Furstendom van Zevenbergen, als elders; maar dat hij ter contrarie alles sal bijbrengen wat doenlijck is, ten eijnde de voorszede Protestantsche Religie mach blijven geconserveert, ende aen diegeene, die van deselve professie doen, gelaten de vrijheijt en de faculteyt, om haeren godtsdienst openbaar te exerceren, daervan sij altijt hebben gejouisseert; dat hij heer Hamel Bruyninx met den aldaer aenwesende minister van Sijne Churf. Doorl.¹⁹⁸ van Bradenburgh ende van andere Protestantsche princen, sal induceren, om met hem tot hetselve oogherck te concurreren, en dat hij met de voorszede ministers, sal overleggen, de middelen die ten dien eijnde meest sullen comen dienen, ende dat hij onder adres van den griffier aen haer Hoog Mogende van tijt tot tijt sal rescriberen wat hem dienaengaende sal wesen ontmoet.

Fordítás

Meghallgatásra került Verbolt úrnak és a Nagyhatalmú Urak külügyi bizottsága más tagjainak jelentése, akik ugyanazon urak e hónap 10-i határozata alapján, mely az ügyet a bizottsághoz utalta, és annak eleget téve ellenőrizték és megvizsgálták Hamel Bruyninx úrnak, a Nagyhatalmú Uraknak a császári udvarhoz delegált rendkívüli követének egy Bécsben, időpont és hely feltüntetése nélkül írt, Fagel titkárnak címzett levelét, mely különböző mellékleteket és az E. pont alatt az erdélyi fejedelmi tanácsosok Gyulai Ferenchez Bécsbe küldött levelét tartalmazza, mely magában foglalja a dolgok állását és azt is, hogy milyen segítséget kellene kérni a Nagyhatalmú Uraktól és a brandenburgi választófejedelemtől, megkérve Hamel Bruyninx urat, hogy mielőbb kérjen előjárótól utasítást. Tanácskozás után elrendelésre került, hogy az említett Hamel Bruyninx rendkívüli követ úrnak levelet írnak, miszerint Erdély fejedelmét a császári udvarral folytatott tárgyalásában a lehető legjobban támogassa, és mindenekelőtt minden tőle telhetőt tegyen meg annak érdekében, hogy Ócsászári Felsege semmilyen olyan rendelkezést vagy olyan hátrányos határozatot ne hozzon a nevezett fejedelem és a protestáns vallás sérelmére, sem az említett fejedelemségben, sem máshol, hanem ellenkezőleg, lehetőleg eszközölje ki, hogy az említett protestáns vallás fennmaradjon, és azoknak, akik ezt a hitet vallják, megmaradjon annak szabadsága és lehetősége, hogy vallásukat nyilvánosan gyakorolhassák, amit mindig is élveztek; Hamel Bruyninx úr a brandenburgi

---

¹⁹⁸ Churfurstelijke Doorluchtigheydt

választófejedelem és más protestáns fejedelmeknek a bécsi udvarhoz delegált követeit győzze meg arról, hogy vele ebben együttműködjenek, és az említett követekkel tárgyaljon azokról az eszközökről, amelyek az említett cél elérésére a legalkalmasabbak, és a titkárnak címezve a Nagyhatalmú Uraknak időről időre számoljon be arról, amit az ügygel kapcsolatban tapasztal.¹⁹⁹

A.

A holland parlament Gerard Hamel Bruyninxnak Hága, 1687. november 24.

(NA, ASG, inv. nr. 4592, f. 117r)

Aen den heer Hamel Bruyninx
Den 24.e November 1687

De Staten etc.

Edele etc. Naer ingenomen rapport van de Heeren onse Gedeputeerden tot de Buytenlandtsche saecken, geëxamineert hebbende ul. missive, geschreven sonder expressie van tijt off plaets ende geadresseert aen onsen griffier, hebben wij genomen de bijgaende resolutie, die wij ul. toesenden tot rescriptie ende narichtinge. Waarmede etc.

Fordítás

Hamel Bruyninx úrnak
1687. november 24.

A Holland Egyesült Tartományok stb.

Nemes stb. Külügyi bizottságunk tagjainak befogadott jelentése alapján, melyben megvizsgálták nagyságod időpont és hely feltüntetése nélkül írt és titkárunknak címzett levelét, a mellékelt határozatot hoztuk, melyet válasz és tájékoztatás céljából megküldünk nagyságodnak. Ezennel stb.

---

¹⁹⁹ A rendelkező részben az „Erdély fejedelmét a császári udvarral folytatott tárgyalásaiban ...” kezdetű szövegrész megegyezik a holland parlament 1686. március 5-i határozatában foglaltakkal. Vö. BUJTÁS, 2010, 83–84.

Rövidítések, forrás- és irodalomjegyzék

- MNL
P 659
P 1238
NA, ACF
NA, ASG
- Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest
Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Missiles
Teleki Mihály gyűjtemény
Nationaal Archief, Archief van Casper Fagel, Hága
Nationaal Archief, Archief van de Staten-Generaal, Hága
- *
- ALVINCZI
1870
- Diplomatarium Alvinczianum / Alvinczi Péter okmánytára.*
II. Kiad. SZILÁGYI Sándor. Pest, 1870. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria, 15)
- ALVINCZI
1887
- Diplomatarium Alvinczianum / Alvinczi Péter okmánytára.*
III. Kiad. GERGELY Samu és PETTKÓ Béla. Pest, 1887. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria, 27)
- ANGYAL
1902
- ANGYAL Dávid: *Erdély politikai érintkezése Angliával. A mohácsi vésztől a szatmári békéig.* Budapest, 1902.
- ANTAL–PATER
1929
- ANTAL Géza–PATER, J. P. C. de: *Weensche gezantschapsberichten van 1670 tot 1720.* I. 1670–1697. 's-Gravenhage, 1929. (Rijksgeschiedkundige Publicatiën, Grote Serie, 67)
- APAFI
1681
- APAFI Mihály: *Universis orbis Christiani regibus, principibus, rebuspubl. totius S. R. I. statibus et ordinibus, gemiscen-tibus denique sub oppressionum pondere infoelicis Pannoniae civibus, ad sempiternam memoriam, Michael Apafi Dei gratia princeps Transylvaniae, partium Regni Hungariae dominus et Siculorum comes.* [Kolozsvár, 1681] (RMK II. 1483)
- BITTNER
1936
- BITTNER, Ludwig: *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden. / Repertory of the diplomatic representatives of all countries since the Peace of Westphalia.* I. 1648–1715. Stalling–Graz, 1936.

- BUJTÁS
2010
BUJTÁS László Zsigmond: *Könyvkiadás, pénzbefektetés és diplomácia – Kolosvári István, Apafi követe Hollandiában (1684–1686)*. In: *Lymbus Magyarástudományi Forrásközlemények*, 8 (2010), 57–95.
- 2015¹
BUJTÁS László Zsigmond: *Egy kálvinista holland diploma-ta Bécsben (1670–1690) – Gerard Hamel Bruyninx, a magyar protestánsok buzgó védelmezője*. In: *Kálvini vonások a magyarok lelki arcán*. Szerk. PÁLFI József. Debrecen–Nagyvárad, 2015, 27–42.
- 2015²
BUJTÁS László Zsigmond *Magyar vonatkozású levelek Gerard Hamel Bruyninx levéltárában (1676–1677)*. In: *Lymbus Magyarástudományi Forrásközlemények*, 12 (2015), 171–186.
- DIJK
1988
DIJK, M. van: *Willem III, de Koning-Stadhouder, een held door God gezonden om Europe te redden*. Zwijndrecht, 1988.
- DULDNER
1896
DULDNER, Johann: *Zur Geschichte des Übergangs Siebenbürgens an die Herrschaft des Hauses Habsburg: das Jahr 1686*. In: *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, Neue Folge*, 27 (1896), 408–450.
- DULDNER
1902
DULDNER, Johann: *Zur Geschichte des Übergangs Siebenbürgens an die Herrschaft des Hauses Habsburg: die Jahre 1687–1691*. In: *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, Neue Folge*, 30 (1902), 178–253.
- EOE
1895
Erdélyi Országgyűlési Emlékek történeti bevezetésekkel. Szerk. SZILÁGYI Sándor. XVIII. Budapest, 1895. (Monumenta Hungariae Historica, Monumenta Comitalia Regni Transylvaniae, 18)
- EOE
1896
Erdélyi Országgyűlési Emlékek történeti bevezetésekkel. Szerk. SZILÁGYI Sándor. XIX. Budapest, 1896. (Monumenta Hungariae Historica, Monumenta Comitalia Regni Transylvaniae, 19)
- EXTRACTEN
1687
Extracten uyt het Register der Resolutien van de Hoog Mo. Heeren Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden. [S. l. et n., 1687]

- GROEN VAN PRINSTERER
1861 *Archives ou correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau*, publié par G. GROEN VAN PRINSTERER. Deuxième série, tome V. 1650–1688. Utrecht, 1861.
- HAKS
2009 HAKS, Donald: *The States General on Religion and War: Manifestos, Policy Documents and Prayer Days in the Dutch Republic, 1672–1713*. In: *War and Religion after Westphalia, 1648–1713*. Ed. by David ONNEKINK. Surrey, 2009. (Politics and culture in North-western Europe 1650–1720)
- 2013 HAKS, Donald: *Vaderland en vrede Hilversum 1672–1713. Publiciteit over de Nederlandse Republiek in oorlog*. Hilversum, 2013.
- JAKAB
1874 JAKAB Elek: *Sándor Pál kapithia s az erdélyi nemzeti fejedelemség utolsó évei*. In: *Magyar Történelmi Tár, XIX*. Budapest, 1874, 121–247.
- MAKKAI–SZÁSZ
1987 *Erdély története II. 1660-tól 1830-ig*. Szerk. MAKKAI László és SZÁSZ Zoltán. Budapest, 1987.
- MIKLÓS
1918 MIKLÓS Ödön: *Holland intervenció a magyar protestantizmus érdekében (1674–1680)*. Pápa, 1918.
- ONNEKINK
2009 David ONNEKINK: *The Last War of Religion? The Dutch and the Nine Years War*. In: *War and Religion after Westphalia, 1648–1713*. Ed. by David ONNEKINK. Surrey, 2009. (Politics and culture in North-western Europe 1650–1720)
- PÁPAI PÁRIZ
1977 PÁPAI PÁRIZ Ferenc: *Békességet magamnak, másoknak*. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közzéteszi NAGY Géza, Bukarest, 1977.
- RMK II.
Régi Magyar Könyvtár. II. Az 1473-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok könyvészeti kézikönyve. Írta SZABÓ Károly. Budapest, 1885.
- SCHUTTE
1976 SCHUTTE, O.: *Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers residerende in het buitenland 1584–1810*. 's-Gravenhage, 1976. (Rijks-geschiedkundige Publicatiën)

- SZÁDECZKY
1901
- SZÁDECZKY Béla: *Erdély visszacsatolásának története a bécsi hadjárattól a gubernium kezdetéig*. In: *Erdélyi Múzeum*, 18 (1901), 421–435, 483–509, 563–590.
- THOMASSEN
2009
- THOMASSEN, T. H. P. M.: *Instrumenten van de macht. De Staten-Generaal en hun archieven*. Amsterdam, 2009. (doktori disszertáció)
- TMÁOT
1872
- Török–magyarkori állam-okmánytár*. Szerk. SZILÁDY Áron és SZILÁGYI Sándor. VII. Pest, 1872. (Monumenta Hungariae Historica 4, Diplomataria, 9)
- TÓTH
1926
- TÓTH Endre: *Hamel Bruinincx a soproni országgyűlésen*. In: *Theologiai Szemle*, 2 (1926), 678–709.
- TRÓCSÁNYI
1980
- TRÓCSÁNYI Zsolt: *Erdély központi kormányzata 1540–1690*. Budapest, 1980. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai III, Hatóság- és Hivataltörténet, 6)
- R. VÁRKONYI
1984
- R. VÁRKONYI Ágnes: *Erdélyi változások. Az erdélyi fejedelemség a török kiűzésének korában 1660–1711*. Budapest, 1984.